

Міністерство освіти і науки України
Львівський національний університет імені Івана Франка

Затверджено
на засіданні приймальної комісії
Львівського національного університету
імені Івана Франка
24.04.2023 р. (протокол № 4)
Ректор

 Володимир МЕЛЬНИК

ПРОГРАМА
фахового вступного випробовування
для здобуття освітнього ступеня магістра

Спеціальності – 103 «Науки про Землю», 106 «Географія»
Освітні програми – «Геоекологічний менеджмент. Прикладне
грунтознавство та оцінка земель. Глобальні зміни геоморфосистем та
геозагрози», «Географія», «Урбаністика, міське планування
і сталий просторовий розвиток»

Вступні випробування проводяться на основі екзаменаційних питань навчальних програм дисциплін циклу професійної та практичної підготовки навчального плану спеціальностей 103 "Науки про Землю" та 106 "Географія".

Фахове випробування – форма вступного випробування для вступу на основі здобутого (або такого, що здобувається) ступеня або освітньо-кваліфікаційного рівня вищої освіти, яка передбачає перевірку здатності до опанування освітньої програми певного рівня вищої освіти на основі здобутих раніше компетентностей.

Підстави зарахування: наявність вищої освіти першого (бакалаврського) рівня підтвердженого відповідним дипломом та складання іспитів: ЄВІ та фахового іспиту.

Конкурсний бал розраховується відповідно до алгоритму розрахунку при вступі на освітній рівень магістра.

Конкурсний бал розраховується: Конкурсний бал (КБ) = 0,2 П1 + 0,2 П2 + 0,6 П3

Де

П1- оцінка тесту загальної навчальні компетентності ЄВІ

П2 – оцінка тесту з іноземні мови ЄВІ

П3- оцінка фахового іспиту.

Базу тестів фахового вступного випробування спеціальності 014.07 "Середня освіта (Географія)", 103 "Науки про Землю" та 106 "Географія" на освітній рівень «Магістр» складають 2000 тестів з дисциплін: Основи екології; Топографія з основами геодезії; Основи фізичної географії; Історія географії; Геологія загальна та історична ; Географія ґрунтів з основами ґрунтознавства; Основи суспільної географії; Метеорологія і кліматологія; Загальна гідрологія; Геоморфологія; Рациональне використання природних ресурсів і охорона природи; Картографія; Біогеографія; Ландшафтознавство; географія населення; Фізична географія материків і океанів; Регіональна економічна і соціальна географія; Політична географія; Фізична географія України; Економічна і соціальна географія України.

Працівники Приймальної комісії Університету формують індивідуальні набори тестів за кількістю вступників у день фахових випробувань. Тести мають форму бланкового опитування. Абітурієнт має визначити правильну відповідь серед наведених тверджень. Кожна правильна відповідь оцінюється у 4 умовні бали (загалом max = 100), що є оцінкою (від 100 до 200) результату фахових випробувань.

Академічна доброчесність при складанні іспиту: очікується, що вступники під час процедури фахових випробувань будуть представляти їхні знання та міркування. Списування, втручання в роботу інших вступників, отримання додаткової інформації за допомогою гаджетів тощо становлять, але не обмежують, приклади можливої академічної недоброчесності. Виявлення ознак академічної недоброчесності під час процедури фахових випробувань є підставою для незарахування результатів приймальною комісією, незалежно від масштабів списування чи обману в будь-якій формі.

Основи екології

З історії розвитку екології. Про структуру і деякі проблеми сучасної екології.

Аутекологія та її завдання.

Демекологія, як наука про популяцію.

Синекологія та її завдання.

Біосфера, як глобальна екосистема. Вчення Вернадського про біосферу.

Природні ресурси планети. Проблеми їх охорони.

Глобальні проблеми людства.

Екологічний моніторинг та проблеми його запровадження.

Екологічні проблеми України та шляхи їх вирішення.

Предмет, об'єкт і система основних понять екології.

Організмний рівень функціонування екосистеми
Абіотичні екологічні чинники середовища
Біотичні і антропогенні чинники середовища
Популяційний рівень організації біологічних видів
Вивчення екології біотичних угруповань
Вчення В. І. Вернадського про біосферу та ноосферу
Предмет, методи і завдання соціальної екології
Основні соціоекологічні проблеми в Україні та шляхи їх вирішення.
Екологічна експертиза та її завдання
Екологічна характеристика (оцінка) типових об'єктів
Біоіндикація і її роль в екологічних дослідженнях
Автотранспорт — основний забруднювач атмосфери
Визначення забруднення нітратами овочевих культур
Визначення якості питної води
Вивчення екологічного стану ґрунту
Забруднення довкілля та здоров'я людини
Правничі аспекти гармонізації взаємодії суспільства та природи.
Програма сталого розвитку — програма дій на ХХІ ст.

Список рекомендованої літератури

1. Голубець М.А. Від біосфери до соціосфери. Львів, 1997. – 256с.
2. Екологія: теоретичні основи і практикум. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. – Львів: “Новий Світ-2000”, “Магнолія плюс”, 2003. – 296с.
3. Васюта О.А., Васюта С.І., Філіпчук Г.Г. Екологія і політика. У 2-х томах. Т.1. – Чернівці: Зелена Буковина, 1998. – 424с.
4. Джигирей В.С., Сторожук В.М., Яцюк Р.А. Основи екології та охорона навколишнього природного середовища (Екологія та охорона природи). Підручник – Вид. 3-тє, доп. – Львів, Афіша, 2001 – 272 с.
5. Кучерявий В.П. Екологія. – Львів: Світ, 2000 – 500 с.: іл.Бібліогр.: 480 с.
6. Назарук М.М. Сенчина Б.В. Практикум із основ екології та соціоекології. Навчальний посібник. – Львів: Афіша, 2000. – 116 с.
7. Назарук М.М. Койнова І.Б. Екологічний менеджмент. Запитання та відповіді: Навчальний посібник. – Львів: Еней, 2004. – 216 с.

Топографія з основами геодезії

1. Вступ. Форма і розміри Землі. Вплив кривизни Землі на горизонтальні і вертикальні відстані.
2. Методи визначення форми і розмірів Землі. Державна геодезична мережа. Системи координат, які застосовуються в топографії. Система географічних координат. Система плоских прямокутних координат. Система біполярних координат. Географічні, астрономічні, геодезичні координати. Визначення географічних (геодезичних) координат крапок на карті. Плоскі прямокутні координати. Прямокутна координатна сітка на топографічних картах. Орієнтування ліній в топографії.
3. Топографічні карти, плани. Зміст топокарти. Топографічні та спеціальні карти. Основні різновиди карт. Поняття про карту і особливості картографічного зображення земної поверхні. Геометрична сутність і математична основа карт. Сутність картографічних проєкцій. Державна і спеціальна геодезичні сітки.
4. Короткі відомості з теорії помилок.
5. Визначення площ за топокартою.
6. Вимірювання відстаней на місцевості. Віддалеміри
7. Будова геодезичних приладів. Теодоліт. Перевірки теодоліта
8. Принцип вимірювання горизонтальних і вертикальних кутів, будова компасу і робота з ним
9. Теодолітні ходи. Теодолітне знімання.
10. Методи визначення висот точок на місцевості. Геометричне нівелювання.
11. Нівеліри. Технічне нівелювання. Нівелювання площ.
12. Тригонометричне нівелювання. Тахеометричне знімання. Барометричне нівелювання.
13. Аерофотознімання. Аерознімок. Дешифрування акрознімків.
14. Аерофототопографічне знімання.
15. Окомірне знімання. Вимірювання кутів та відстаней з допомогою підручних засобів. Орієнтування на місцевості.

16. Розв'язання задач за топографічною картою.

Список рекомендованої літератури

1. Картографія з основами топографії. – Р.М. Земледух. – К.: Вища школа, 1993. – 456 с.
2. *Лозинський В.В.* Топографо-географічний словник. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2007. – 252 с.
3. *Лозинський В.В.* Топографо-геодезичний довідник. – Львів: Видавн. центр ЛНУ ім Івана Франка, 2009. – 215 с.
4. *Ратушняк Г.С.* Топографія з основами картографії. – Київ: Центр навч. літератури, 2003. – 208 с.
5. Топографія з основами геодезії (за ред. А.П. Божок) – К.: Вища школа, 1995 – 275 с.

Основи фізичної географії

Система географічних наук

Об'єкт, предмет і методи фізичної географії. Історія розвитку знань про Землю. Географічні документи, публікації. Видатні географічні твори (атласи, книжки). Географічні школи. Німецька географічна школа. Вклад українських вчених в “земле знання”. Сучасні авторитетні географи України та Львівського університету.

Будова Всесвіту і Сонячної системи. Земля у Сонячній системі

Походження і розвиток Сонячної системи, формування планети Земля. Фігура Землі (куля, еліпсоїди, кардіоїд, геоїд) і їх розміри.

Оберткові рухи Землі по орбіті і навколо Сонця, навколо своєї осі та їх географічні наслідки. Оберткові рухи і: час, пори року, доба, сила Коріоліса, припливи і відпливи, циркуляції водних і повітряних мас, температурний режим, перерозподіл земних мас.

Геосферна будова Землі. Внутрішня будова Землі

Стратифікація надр земної кулі. Температурні процеси надр, густина речовини землі і телуричні рухи. Фізика Землі. Проходження поперечних і повздовжніх сейсмічних хвиль крізь надра Землі. Геофізичне зондування надр Землі.

Літосфера та її структура

Формування літосфери. Процеси в літосфері. Теорії мобілізму і фіксизму. Літосферні плити, тектонічні платформи, геосинклінальні області. Сейсмічні області. Геологічні відклади. Зв'язок корисних копалин з тектонічними структурами та геологічними відкладами. Геологічні карти.. Геологічні науки.

Гравітаційне поле Землі

Гравітаційний перерозподіл речовини у геосферах.

Магнітосфера

Причини земного магнетизму. Форма і параметри магнітного поля З. Магнітні аномалії. Магнітні бурі. Полярні сьйва. Магнітні полюси. Магнітні схилення і нахилення. Карти магнітного поля землі.

Давній і сучасний рельєф суші та дна океанів

Материки, острови, архіпелаги. Великі гори і рівнини. Морфоструктури. Розвиток рельєфу. Гляціальний, мерзлотний, ерозійний, флювіальний, еоловий рельєф і характерні для нього форми. . Гіпсографічна крива. Структурна основа рельєфу Європи і України. Геоморфологічні науки.

Оптичні властивості атмосфери. Тепловий баланс А.. Теплові пояси Землі. Теплопередача в атмосфері Схema планетарної циркуляції атмосфери. Баричне поле З Горизонтальна будова атмосфери Центри дії атмосфери. Повітряні маси і фронти. Динаміка атмосферних мас. Вітри. Хмари. Загальний розподіл хмарності та опадів. Погода і клімат на рівнині і у горах. Метеорологічні спостереження Науки про атмосферу.

Гідросфера

Океаносфера. Походження океанів. Розподіл суші і морів на Землі. Водний баланс Землі. Структура океанічних вод. Водні маси. Океанічні течії. Хвилі в океанах. Сейші, цунамі. Розподіл температури і солоності в океанах. Льодовий режим океанів. Води суші. Ріки, озера, болота. Підземні води Сніговий покрив. Багаторічна мерзлота. Льодовикові щити і покриви. Гірські льодовики. Великий і малий колообіг води. Взаємодія з іншими геосферами. Гідрологічні науки.

Льодовики, сніговий покрив багаторічна мерзлота. Кругообіг води на Землі. Взаємодія гідросфери з іншими геосферами. Гідрологічні науки.

Біосфера

Еволюція Біосфери. Поширення життя на Землі. Формування біосфери. Рослинний світ, Тваринний світ. Людина як складова біосфери. Взаємодія біосфери з іншими геосферами. Розподіл живої речовини у географічній оболонці Землі. Ценози і ареали, Біогеоценози, біотопи, екосистеми.

Біологічний кругообіг органічної речовини у природі. Органогенні геологічні відклади. Біогеографічні карти. Основні біологічні науки.

Географічна оболонка Землі і її структурні частини

Географічні пояси і зони. Розвиток географічної оболонки Землі (ГОЗ). Льодовикові та міжльодовикові епохи у розвитку ГОЗ. Грунтовий покрив З. – продукт розвитку географічної оболонки. Зональні та аazonальні ґрунти. Географічні пояси і зони. Антропогенні конструктивні і деструктивні зміни в ГОЗ.

Ландшафтна оболонка Землі

Просторові відмінності, їх причини. Організація природних систем регіонального та локального рівнів. Ландшафтознавчі науки.

Ноосфера. Техносфера. Соціосфера

Раси і народи. Географічний детермінізм. Проблеми життя людства у географічному просторі. Проблеми освоєння космосу. Природні умови і ресурси. Сировинні і продовольчі ресурси. Ресурси простору. Енергетичні ресурси. Альтернативні джерела енергії. Енергетичні потоки. Геополітика. Війни і їх екологічні наслідки. Природні та антропогенні катастрофи. Екологічні і геополітичні проблеми України. Геоекологічний моніторинг Природоохоронні території. Проблеми життя людства у географічному просторі. Созологічні науки.

Список рекомендованої літератури

- Багров М.В., Боков В.О., Черваньов І.Г. Землезнавство. Київ: Либідь, 2000.- 463 с.
Загальне землезнавство. Практикум. За ред. Кулаковської М.Ю. і Шкрябія П.Ю. Київ: Вища школа, 1981. - 247 с.
Климишин І., Козаренко Б., Олійник П. Цікава астрономія. Київ: Техніка, 1972. - 218 с.
Коротун І.М. Основи загального землезнавства. Рівне: 1999. - 308с.
Медина В.С. Загальна фізична географія. Київ: Радянська школа, 1974.- 214с.
Медина В.С. Основи загального землезнавства. Київ: Вища школа, 1974. - 232с.
Федорищак Р.П. Загальне землезнавство. Київ: Вища школа, 199. - 223 с.
ЧерваньовІ.Г. Довідковий словник термінів із землезнавства. Харків: Основа, 1997. - 32с.
Das Gesicht der Erde. Mit einem ABC. Red. Dr. E.Neef. Leipzig: F.A. Brockhaus Verlag, 1962.- 926 s.
Die Entwicklungs Geschichte der Erde. Mit einem ABC der Geologie. –Leipzig: F.A. Brockhaus Verlag, 1961.-772 s.
Mitchel Beazley Anatomie Zeme/ Albatros, Praha: 1981. - 122s. Z anglickeho originalu The joy of Knoowledge – The Anatomy of the Earth. vydaneho v Londyne roku 1976.

Словники

- Барков О.С. Словник-довідник з фізичної географії.- Київ: Радянська школа, 1954.287 с.

Історія географії

Тема 1. Зміст, структура і завдання курсу. Об'єкт і предмет курсу. Історія географії як рефлексія (відображення) розвиненої науки на свій родовід, генезу з метою виявлення засадничих джерел, переломних моментів, етапів та генеральних напрямів розвитку (за О. Шаблієм, 1999).

Предмет вивчення історії географії – процеси географічного відображення соціумом і особливо дослідниками як її самої, так і світу у минулі історичні епохи.

Зв'язок історії географії з історичною географією; історією географічних відкриттів та теоретико-географічними дисциплінами.

Головні завдання курсу: вивчення історії наукових географічних ідей, принципів, понять, уявлень, зокрема дослідження історії розвитку теоретичних уявлень про географію як цілісну систему взаємопов'язаних природничих і суспільних наук; вивчення історії географічних відкриттів і мандрівництва; дослідження внеску окремих персоналій у розвиток географічної науки; вивчення історії створення і функціонування географічних інституцій.

Чинники, що впливають на процеси історичного розвитку географічної науки. Суспільно-історична зумовленість процесу становлення наукової географії. Зв'язок між розвитком суспільства і теоретичними географічними уявленнями. Внутрішні чинники розвитку географічної науки (тип світогляду, наукові парадигми тощо).

Методологічні засади періодизації історії науки (зміни на різних етапах у розумінні об'єкта, предмета та методів наукових досліджень; зв'язок з практикою).

Формаційний і цивілізаційний підходи до періодизації історії географії. Періодизація історії географії за Ю. Саушкіним та А. Ісаченком як приклад формаційного підходу. Періодизація історії землезнавства за І. Черваньовим і В. Боковим. Періодизація географічної науки за П. Джеймсом і Дж. Мартіном.

Періодизація історії української географії. Періодизація історії української географії за С. Рудницьким, Я. Жупанським, М. Пістуном, О. Шаблієм. Сучасна періодизація науки на класичний, неklasичний і постнеklasичний періоди.

Тема 2. Географія давнього світу. Історичні корені давньогрецької натурфілософії. Антична географія і виникнення перших наукових уявлень. Йонійська (мілетська) і елейська (піфагорійська) школи. Географічні уявлення епохи еллінізму. Ератосфен. Розвиток географічних знань в епоху Стародавнього Риму. Географічні праці Страбона і К. Птолемея.

Тема 3. Географія середньовіччя. Географічні уявлення в епоху раннього середньовіччя. Географічні погляди Козьми Індикоплова. Розвиток географії в арабських країнах, Індії, Китаї. Ібн-Баттута, аль-Біруні. Географія у скандинавському світі.

Тема 4. Великі географічні відкриття та їх наслідки. Соціально-економічні та науково-теоретичні передумови великих географічних відкриттів. Морські походи португальців, заокеанська експансія Іспанії, російські землепрохідці і колонізація Сибіру. Розвиток географічних знань і уявлень у XVII ст. Вплив філософських поглядів Ф. Бекона і Р. Декарта на розвиток природознавства у XVII ст. Праця Вареніуса “Генеральна географія” (1650) та її значення для світової географічної науки.

Академічні експедиції в Російській імперії наприкінці XVIII ст. та їхнє значення для вивчення Північно-Східної Азії.

Тема 5. Розвиток географічних ідей у XVIII – першій половині XIX ст. Німецька камеральна статистика (Ахенваль, І.П. Зіссмілх). Філософське обґрунтування хорологічної концепції у працях Е. Канта.

О. Гумбольдт – основоположник сучасної природничої географії, К. Ріттер – основоположник суспільної географії.

Поява і розвиток праць з районування Росії (К. Арсеньєв). К. Рульє, М. Северцов, Ж. Ламарк і Ч. Дарвін та їхні географічні ідеї. Дарвінізм і географічна наука. Вплив концепції соціал-дарвінізму на розвиток суспільної географії.

Тема 6. Розвиток географічних ідей у другій половині XIX – початку XX ст. Диференціація наукового пізнання і розвиток географічної науки. Головні природничо- та суспільногеографічні школи. Німецька антропогеографічна школа Ф.Ратцеля. Хорологічна концепція А. Геттнера. Школа П. Відалья де ля Бляша, Е. Реклю. Штандортні теорії в економічній географії (Й. Тюнен, А. Вебер). Наукові географічні школи в Росії наприкінці XIX – на початку XX ст. (П. Семенов-Тянь-Шанський, О. Воєйков, Д. Анучін, В. Докучаєва).

Тема 7. Головні напрями розвитку географічної науки у XX ст. Географія у Німеччині після першої світової війни. Геополітичні концепції в працях К. Гаусгофера. Штандортні ідеї А. Льоша. Теорія “центральных місць” В.Кристаллера.

Географія в США (кінець XIX – середина XX ст.). Теоретичні погляди Е. Гантінгтона, Е.-Ч. Семпл.

“Кількісна революція” 1950–1960 рр та формалізація географічного пізнання. Концепція “теоретичної географії” (В. Бунге). Позитивізм, соціальна фізика – методологічна основа теоретичної географії. Топологія, теорія графів, теорія груп – математичний апарат “теоретичної географії”.

Модельна і системна парадигми в географії. Позитивізм, логічний позитивізм, теоретизм – методологічна основа модельної (П. Хаггет, Р. Дж. Чорлі) і системної (Д. Гарвей) парадигм.

Радикальна географія. Вульгарний матеріалізм і анархізм – методологічна база радикальної географії (Р. Піт, В. Бунге, Д. Гарвей, Д. Массей, Д. Слейтер).

Бігевіористична та гуманістична географія. Теорія ухвалення рішень (Х.Саймон) – методологічна основа географії поведінки (Г. Уайт, Кейтс, Гоулд, А. Пред, А. Баттімер, Д. Уолперт, Т. Хегерstrandт). Методи бігевіористичних досліджень (ментальні карти, матриця поведінки тощо). Екзистенціалізм, феноменологізм як методологічна основа географії культури (К. Зауер).

Тема 8. Географічні дослідження території України. Теоретичні ідеї українських географів. Географічні уявлення осілих племен. Трипільська культура на території України (географічні аспекти).

Україна у давньогрецькому геопросторовому полі (Гомер, Гекатей Мілетський, Страбон, Геродот).

Україна у давньоримській геокультурі (К. Птолемея).

Людність і природа України у контексті Біблії.

Заселення території українських земель і формування державних утворень. Географічні відомості арабів про Київську державу. “Ходіння” київського ігумена Данила Мниха до Єрусалима (1113–1115) та його географічний світ.

Вплив перекладної літератури на формування давньоруських географічних уявлень (“Шестиднев”, “Фізіолог”, “Християнська топографія” Козьми Індикоплова). Літописи як початок української науки. “Повість минулих літ” – важлива історико-географічна пам’ятка давньоруського часу.

Географічні уявлення про Україну у першій половині XVII ст., у другій половині XVII ст. та у XVIII ст. Прилучення українських територій до Московської держави та колонізація краю. Топографічне знімання території українських земель для картографічного забезпечення військових і господарських потреб. Ревізії населення з метою оподаткування. Початки вивчення та освоєння багатств Донбасу, Кривбасу, українських степів. Значення академічних експедицій XVIII ст. в Російській імперії для географічного вивчення України.

Опис природи і людності України за вітчизняними писемними джерелами XIV–XVIII ст. (“Густинський літопис”, “Літопис Волині і України”, “Київський літопис”; козацькі літописи XVIII ст.: “Літопис Самовидця”, “Літопис Гр. Грабянки”, “Сказання о войне козацкой с поляками чрез Б. Хмельницького” С. Величка).

Країнознавча діяльність Ю. Котермака (Дрогобича). Праця Ю. Дрогобича “Indicium prenosticon Magistri Georgi Drohobich de Russia” (1483). Поема “Роксоланія” С.-Ф. Кльоновича (1550–1602) і географічний опис українських земель. “Мандри” В. Григоровича-Барського і розвиток країнознавства. Картографічні роботи О.-А. Тарасевича. Відображення географічних реалій України XIV–XVIII ст. у західноєвропейській культурі (Ж. де Лянуа, Д. Барбадо, А. Кампензе, З. Герберштейн, М. Меховський (Меховіта), М. Литвин, Е. Лясота, Блез де Віженер, С. Мінстер, М. Кромер, М. Стрийковський та ін.). Опис України Г. Левассера де Боплана.

Генеза українського відродження XIX ст. Українське відродження та формування напрямів наукових досліджень. Діяльність Кирило-Мефодіївського товариства і становлення українських геополітичних ідей. Історико-географічні та геополітичні ідеї М. Костомарова, В. Антоновича, М. Грушевського.

Інтенсивний розвиток етногеографічних досліджень (П. Чубинський, Ф. Вовк, В. Гнатюк, З. Кузеля, В. Пасек, В. Антонович, О. Афанасьєв-Чужбинський, М. Васильєв, О. Кольбер, В. Шухевич, М. Кордуба, О. Шафонський та ін.).

Вплив ідей українських економістів XIX ст. на розвиток економіко-географічного напрямку (В. Рубан, Д. Журавський, Я. Маркович, М. Яснопольський, В. Навроцький, О. Русов, І. Миклашевський, С. Подолинський, М. Зібер, М. Туган-Барановський та ін.).

Культурно-освітні і наукові організації та їх роль у розвитку науки і культури. Товариства дослідників природи (Київське, Харківське, Одеське, Львівське, Подільське, Кримське, Волинське) та їхня роль у становленні географії в Україні. Наукове товариство ім. Т. Шевченка – перша українська академія наук. Розвиток географії в НТШ.

Роль Південно-західного відділу Російського географічного товариства у розвитку української географії.

Суспільна зумовленість розвитку української географії на початку XX ст.

Внесок академіка С. Рудницького у розвиток української географії. Формування наукової школи С. Рудницького. Загальногеографічні погляди академіка П. Тутковського та їхній вплив на становлення української географії. Внесок професора В. Кубійовича у розвиток української антропогеографії, демографії, картографії.

Соціально-економічна географія у підросійській Україні.

Географія у Львівському університеті. Сучасні наукові школи.

Список рекомендованої літератури

1. *Жупанський Я.І.* Історія географії в Україні: Навч. посібн. Львів, 1997.
2. *Шаблій О. І.* Основи загальної суспільної географії. – Львів, 2003.

Геологія загальна та історична

I. Геологія як наука. Вивітрювання гірських порід, елювій і делювій. Геологічна діяльність підземних вод та річок.

1. Геологія як наука

2. Загальні відомості про геологічні процеси, їх класифікація. Вивітрювання гірських порід і його значення.

3. Елювій, делювій, умови їх формування та особливості.

4. Види води в гірських породах. Поняття про зони аерації і насичення.

5. Класифікація підземних вод. Грунтові та міжпластові води та їх особливості.

6. Артезіанські та тріщино-карстові води. Типи та класифікація джерел.

7. Карст, умови його розвитку та значення вивчення.

8. Геологічна робота річок.

II. Льодовикові та еолові процеси. Основні структурні елементи літосфери та історія розвитку планети.

1. Геологічна робота льодовиків. Формування льодовикових та водно-льодовикових відкладів.

2. Геологічні процеси в перигляціальній зоні.
3. Геологічна робота вітру.
4. Геологічна робота моря.
5. Процеси внутрішньої динаміки Землі.
6. Дислокації.
7. Основні структурні елементи земної кори і літосфери.
8. Основні етапи еволюції планети та органічного світу.

Список рекомендованої літератури

1. Богущкий А.Б. та ін. Породоутворюючі мінерали і гірські породи (лабораторний практикум) Львів: Вид-во Львів. ун-ту, 1998 р. – 67 с.
2. Свинко Й.М., Сивий М.Я. Геологія. Київ: Либідь, 2003. – 478 с.
3. Куровець М., Гунька Н. Основи геології. Підручник для вузів. Львів, 1997. – 694 с.

Географія ґрунтів з основами ґрунтознавства

Наука ґрунтознавство і географія ґрунтів. Напрями в розвитку науки ґрунтознавства. Місце і роль ґрунтознавства в системі географічних наук. Поняття про ґрунт. Фактори ґрунтоутворення та їхня роль. Поняття родючості ґрунту. Біосферно-екологічні функції ґрунтів. Утворення, склад та властивості мінеральної частини ґрунту. Пороодотворні мінерали. Кларки основних хімічних елементів. Процеси гіпергенези та їхні типи. Детритус і його властивості.

Гранулометричний склад ґрунтів. Класифікація гранулометричних елементів і їхні властивості. Гранулометричний склад і класифікація. Вторинні глинисті мінерали та їхні властивості. Основні типи материнських порід і їхнє значення в процесах ґрунтоутворення. Суть ґрунтоутворного процесу. Великий геологічний і малий біологічний колообіги речовин у природі.

Рослинні формації і їхня роль у ґрунтоутворенні. Розклад, мінералізація і синтез органічних речовин. Процеси розкладу органічних речовин і утворені продукти. Органічна частина ґрунту. Гумус ґрунту і його екологічна роль. Склад гумусу і характеристика його частин. Методи визначення кількості та якості гумусу.

Фізико-хімічні властивості ґрунтів. Вбирна здатність ґрунту. Типи вбирної здатності та їхнє значення. Фізико-хімічна вбирна здатність ґрунту. Будова колоїдальної міцели. Значення фізико-хімічної вбирної здатності. Вбирні основи і їхня роль у формуванні властивостей і родючості ґрунтів. Кислотно-основні властивості ґрунтів. Види кислотності ґрунтів. Буферність і лужність ґрунтів. Методи визначення кислотності ґрунтів. Регулювання кислотно-основних властивостей ґрунтів.

Форми води в ґрунті та водно-фізичні властивості ґрунтів. Доступність різних форм води для живлення рослин. Типи водного режиму та їхнє регулювання. Принципи класифікації та діагностики ґрунтів. Основні напрямки класифікації. Класифікаційні одиниці ґрунту. Ґрунтово-географічне районування.

Географічні закономірності поширення ґрунтів. Зональність, вертикальна поясність, азональність та інтразональність ґрунтів. Ґрунтові фації. Ґрунти арктичної і тундрової зон. Особливості природних умов. Утворення, склад та властивості основних типів ґрунтів. Тундрово-глеєві ґрунти. Дернові арктичні і субарктичні ґрунти. Особливості використання та охорона.

Ґрунти тайгово-лісової зони. Характеристика природних умов. Підзолистий процес ґрунтоутворення. Властивості, склад і класифікація підзолистих і дерново-підзолистих ґрунтів, їхнє використання та охорона. Ґрунти і ґрунтовий покрив лісостепової зони. Сірі лісові ґрунти і чорноземи. Особливості поширення, генеза, властивості, класифікація, шляхи підвищення родючості та охорона.

Ґрунти і ґрунтовий покрив степової зони. Умови утворення. Чорноземи і каштанові ґрунти. Будова профілю, властивості, класифікація. Меліоративні заходи підвищення родючості. Ґрунти напівпустель і пустель. Засолені ґрунти: солонці, солончаки і солоді. Ґрунти гірських країн і річкових долин. Болотні ґрунти. Генеза, склад, властивості та шляхи підвищення родючості, охорона ґрунтів.

Список літератури

- Ґрунтознавство: Підручник / [Д. Г. Тихоненко, М. О. Горін, М. І. Лактіонов та ін.]; за ред. Д. Г. Тихоненка. К.: Вища освіта, 2005. 703 с.
- Назаренко І. І., Польчина С. М., Нікорич В. А. Ґрунтознавство: Підручник. Чернівці: Книги XXI, 2004. 400 с.
- Позняк С. П., Красеха Є. Н. Чинники ґрунтоутворення. Львів: Видав. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2007. 400 с.
- Андрущенко Г.О. Ґрунти західних областей УРСР. Львів-Дубляни: Вільна Україна. 1970. Ч. I. II.

- Баранник А.В., Позняк С.П. Гірсько-лучно-буроземні ґрунти Свидовецького і Чорногірського масивів Українських Карпат: монографія. Кам'янець-Подільський : Друкарня Рута, 2019. 136 с.
- Войтків П.С., Позняк С.П. Буроземи пралісів Українських Карпат: монографія Львів. нац. ун-т ім. І.Франка. Л., 2009. 244 с.

Основи суспільної географії

I. Об'єкт, предмет і зміст, структура суспільної географії. Об'єкт науки фрагмент реальної дійсності чи свідомості, на який звернена рефлексія науки і який опосередкований системою понять і категорій та методами пізнання. Сучасне розуміння об'єкта суспільної географії (СГ).

Поняття про *предмет* науки як окрему сторону чи властивість об'єкта. Предмет СГ – геопросторова (територіальна) організація суспільства (ГОС) чи його частин.

Конкретні об'єкти дослідження СГ. Форми ГОС: глобальний, наддержавний, державний і внутрішньодержавний.

Зміст СГ: наукові ідеї, гіпотези, принципи, терміни і поняття, поняттєво-термінологічні системи, теореми, теорії, концепції тощо.

Структура СГ. Складові частини (наукові підсистеми).

Завдання СГ на сучасному етапі розвитку науки та становлення української самостійної держави.

II. Особливості історичного розвитку суспільної географії. Розвиток СГ у контексті суспільного (економічного і соціального) та загальнонаукового розвитку. Періодизація розвитку СГ: класичний (до початку XVIII ст.), новий (XVIII–XIX ст.), новітній (XX ст.). Розвиток СГ у руслі географічного країнознавства у класичний період. Роль праці Б. Вареніуса “Генеральна географія”. Поділ географічної науки на загальну й описову.

Три головні напрямки у розвитку загальної СГ: антропогеографічний, економіко-географічний та формально-теоретичний.

III. Головні поняття і категорії суспільної географії. Поняття і категорії – вузлові елементи наукового знання. Особливості формування понять у географічній науці.

Розуміння *головного поняття* в науці. Географічна оболонка, геоторія – як міждисциплінарні географічні поняття. Категорія території, територіальності, територіального. Три головні риси території: властивості, відношення і процеси. Територія як поняттєво-термінологічна система.

Територіальні властивості: природні (природні умови, ресурси, якість середовища), суспільні (демографічні, господарські, соціальні), просторові (метричні і топологічні).

Територіальні відношення: положення (природно-, економічно-, соціально-, політико-, демогеографічне) і функції (економічні, соціальні, політичні, рекреаційні, екологічні, інформаційні). *Процеси:* диференціації (симплексифікації, регіоналізації, “країнізації”), інтеграції (формування територіальних утворень (держав, комплексів, систем), територіального системотворення (територіальна структуризація, територіальне регулювання).

Об'єднання властивостей і відношень поняттям *територіального потенціалу*. Об'єднання функцій, диференціації, інтеграції і територіального системоформування поняттям *територіальної організації*.

IV. Закони і закономірності у суспільній географії. Роль законів у науці. Поняття про науковий закон. Закони і закономірності. *Типи законів ГОС:* генетичні, структурні, відповідності і функціональні.

Генетичні закони як відображення суттєвих геопросторових відношень і процесів між факторами (чинниками) ГОС і результатами – самою ГОС. Групи і типи чинників ГОС. Фактори науково-технічного прогресу і часу. Генетичні закони у СГ: закон геопросторової диференціації (територіального поділу праці в економічній географії) та закон геопросторової інтеграції (територіальної інтеграції праці). Закономірність територіальної спеціалізації і комплексності. Закон територіальної агломерації.

Закони територіальної структури і відповідності: закон територіальної структури Й. Тюнена (“кільця Тюнена”), закон відповідності систем розселення територіальним системам господарства.

Закони функціонування суспільно-географічних систем. Кібернетичні територіальні системи, що працюють на зворотних інформаційних зв'язках. Основні типи таких зв'язків у територіальних системах.

V. Теорії і концепції у суспільній географії. Поняття про наукову теорію і концепцію. Класи суспільно-географічних теорій і концепцій: геоекологічний, геодемосоціальний, геоекономічний, геополітичний.

Геоекономічні теорії і концепції. Загальні риси теорії районування. Поняття про район. Типи районів: інтегральні і компонентні (“галузеві”) райони. Види районів: економіко-, соціально-, суспільно-географічні.

Поняття економічного району. Економічний район як спеціалізована територіальна частина національного господарства. Економічний район і територіальна економічна відміна. Принципи економічного районування. Чинники районоформування. Ядра районоформування. Роль територіального поділу праці у формуванні спеціалізації району.

Соціально-економічне і суспільно-географічне районування. Його два основних принципи – історико-генетичний і функціональної зв'язаності території з головним її ядром.

Теорія територіального комплексування. Поняття комплексування: взаємозв'язаності і збалансованості економічного і соціального життя, різних видів людської життєдіяльності. Компонентна, територіальна і функціональна структура комплексів.

Теорія територіального системоформування. Поняття територіальної системи. Елементи і структура територіальних систем розселення. Населені пункти – елементи систем розселення. Елементарні, локальні і регіональні системи розселення. Територіальні системи виробничої та соціальної інфраструктури.

VI. Методи суспільної географії. Поняття методу наукового дослідження. Групування методів.

Методологічні принципи: руху і розвитку, історизму, зв'язаності і взаємозумовленості явищ і процесів. Роль принципу причинності.

Загальнонаукові методи: традиційні (спостереження, аналогії, порівняльний, логічні – аналізу і синтезу, індукції і дедукції), сучасні (моделювання, формалізації системного аналізу і синтезу, ідеалізації). Особливості їх застосування в СГ.

Конкретнонаукові методи. Їх поділ на міждисциплінарні і спеціальні. Міждисциплінарні методи: картографічний, балансовий, польових досліджень, дистанційних досліджень. Спеціальні: метод енерговиробничих циклів, міжгалузевих комплексів, територіально-виробничих комплексів, районний.

Сучасні геоінформаційні методи. Геоінформаційні системи (ГІС) у суспільній географії.

Список рекомендованої літератури

1. Голиков А. П., Олійник Я. Б., Степаненко А. В. Вступ до економічної та соціальної географії. – К., 1997.
2. Топчієв О. Г. Основи суспільної географії. Одеса, 2009.
3. Шаблій О. І. Основи загальної суспільної географії. – Львів, 2003.

Метеорологія і кліматологія

Метеорологія й кліматологія: об'єкт і предмет дослідження. Місце в системі географічних наук.

Об'єкт і предмет метеорології й кліматології. Місце метеорології й кліматології у системі наук. Методи дослідження. Метеорологічні спостереження. Значення метеорології і кліматології для господарської діяльності.

Історія метеорології і кліматології. Становлення метеорології і кліматології в світі і на Україні.

Всесвітня метеорологічна організація (ВМО).

Історія розвитку метеорології і кліматології. Розвиток і становлення метеорології і кліматології на Україні. Всесвітня метеорологічна організація (ВМО).

Повітря і атмосфера.

Загальні положення про атмосферу. Походження і розвиток атмосфери. Склад сухого повітря біля земної поверхні. Рідкі і тверді домішки в атмосферному повітрі. Іони в атмосфері. Будова атмосфери

Радіація в атмосфері.

Радіація в атмосфері. Вимірювання величин радіаційного балансу. Сонячна радіація і її трансформація в атмосфері і земній поверхні. Випромінювання в світовий простір та розподіл радіації на “межі атмосфери”. Географічний розподіл сумарної радіації та радіаційного балансу. Розвиток актинометрії та вчення про атмосферну оптику.

Тепловий режим системи “земля-атмосфера”.

Причини зміни теплового режиму в системі “земна поверхня-атмосфера”. Тепловий баланс і температура земної поверхні, приповерхневого шару повітря, ґрунту і води. Вимірювання температури повітря, поверхні ґрунту і в ґрунті. Неперіодичні зміни температури повітря. Континентальність клімату. Індекси континентальності. Географічний розподіл температури біля земної поверхні. Ізотерми.

Термодинаміка атмосфери. Зміни температури повітря з висотою. Стратиграфія і конвекція повітря.

Вертикальний розподіл температури. Термодинаміка атмосфери. Вертикальний розподіл температури і стійкість атмосфери. Стратифікація атмосфери і вертикальна рівновага повітря. Інверсії температури. Тепловий баланс системи “Земля-атмосфера”.

Вода в атмосфері. Хмари.

Атмосфера в гідрологічному циклі. Випаровування і насичення. Водяна пара в атмосфері. Конденсація води в атмосфері. Наслідки конденсації водяної пари в повітрі.

Опади.

Місце атмосферних опадів у великому та малому кругообігу води та водному балансі земної кулі та окремих територій. Атмосферні опади. Електрика хмар і опадів. Наземні гідрометеори. Сніговий покрив. Сучасні тенденції зміни зволоження. Активні впливи на хмари і тумани.

Атмосферний тиск. Баричне поле.

Атмосферний тиск. Розподіл атмосферного тиску. Мінливість тиску. Баричне поле. Баричні системи. Основне рівняння стану атмосфери.

Вітер.

Вітер. Взаємодія вітру і земної поверхні. Географічний розподіл вітру. Місцеві вітри.

Загальна атмосферна циркуляція.

Розвиток уявлень про загальну циркуляцію атмосфери. Зональність в розподілі тиску і вітру. Меридіональна складова загальної циркуляції. Зони розподілу тиску і вітру з висотою. Фронти в атмосфері. Фронтотенез і фронтоліз. Складові загальної циркуляції атмосфери.

Синоптичний аналіз і прогноз.

Історія синоптичної метеорології. Синоптична метеорологія. Теорія і методика. Синоптичний аналіз. Основні об'єкти синоптичного аналізу. Синоптичний прогноз.

Клімат як чинник в епігеосфері. Мікроклімат.

Кліматоутворювальні процеси. Чинники кліматоутворення. Кліматична система. Мікроклімат.

Класифікації і районування клімату.

Основи кліматичних класифікацій. Основні кліматичні класифікації. Оцінка класифікацій систем кліматів Землі. Кліматичне районування.

Історія клімату. Геологічний і історичний аспект.

Палеокліматологія. Джерела інформації про клімати минулого. Літогенез і клімат. Поняття "коливання" та "зміни клімату". Фактори розвитку кліматів Землі. Геохронологія клімату.

Людина і клімат.

Зміни клімату протягом плейстоцену. Голоцен: післяльодовикові, історичні і сучасні тенденції клімату. Сучасні впливи на клімат з метою покращення. Прикладні аспекти метеорології. Штучний клімат. Конференції по змінах клімату.

Кліматична система. Кліматичне моделювання.

Поняття і складові кліматичної системи. Основи кліматичного моделювання. Довгостроковий прогноз.

Типи кліматів.

Повітряні маси. Океанічність і континентальність. Аридність і гумідність. Тропічні типи кліматів. Субтропічні клімати. Клімати помірних широт. Клімати полярних широт. Висотна поясність.

Список рекомендованої літератури

1. Щербань М.І. Клімати земної кулі. – К., 1986.- 166 с.
2. Колесник П.И. Метеорологія% Практикум.- Киев, 1986..
3. Чемерис М.П. Метеорологія та кліматологія. – Луцьк, 2000.- 134 с.
4. Przewodnik do ćwiczeń z meteorologii i klimatologii dla studentów geografii. – Warszawa,1981.- 212 s.

Загальна гідрологія

Гідрологія як наука, її місце у вивченні географічної оболонки

Поняття про гідросферу. Основні групи водних об'єктів. Основні характерні риси гідросфери. Гідрологія як наука про природні води. Місце гідрології у циклі географічних наук. Основні розділи гідрології. Місце загальної гідрології у комплексі гідрологічних наук. Становлення і розвиток гідрології як науки.

Основні фізичні та хімічні властивості води

Вода як речовина, її молекулярна структура та ізотопний склад. Основні фізичні властивості води. Вплив аномальних фізичних властивостей води на природні процеси у географічній оболонці Землі. Вода як електроліт. Основні класи та групи природних води за вмістом іонів солей.

Кругообіг води у природі

Кількість та розподіл води на земній кулі. Взаємозв'язок вод суші, атмосфери та Світового океану. Фізична основа процесу кругообігу води на земній кулі. Характеристика основних складових глобального кругообігу води. Світовий водний баланс. Поняття про головний вододіл земної кулі. Вплив людини на процеси кругообігу води на регіональному та глобальному рівнях.

Гідрологія рік: основні поняття

Поняття: ріка, головна річка, притока, річкова сітка, гідрографічна мережа. Основні малюнки річкових систем. Основні типи рік за розмірами, умовами протікання, джерелами живлення, водним

режимом. Підходи до визначення порядку рік. Морфологічні елементи та морфометричні характеристики річки та її басейну.

Механізм течії рік

Основні характерні риси ламінарного та турбулентного руху води. Розподіл швидкостей течії води у поперечному перерізі. Особливості розподілу швидкостей течії гірських та рівнинних рік.

Живлення рік. Витрати води у басейні річки

Основні види живлення рік. Аналіз впливу клімату на характер живлення рік. Характеристика кожного виду живлення за основними показниками. Характеристика основних витрат води: випаровування з водної поверхні рік, поверхні снігу та ґрунту в межах водозбірного басейну, транспірація. Водний баланс басейну річки.

Водний та рівневий режим рік

Види коливань водності рік: вікові, багаторічні, річні, короткочасні. Поняття стік та рівень води. Характеристика основних фаз водного режиму рік. Генетичний аналіз гідрографа. Класифікація рік за видами живлення (детальний аналіз рік України).

Річковий стік

Характеристика основних складових стоку: стік води, наносів, розчинених речовин, тепла. Вплив на стік: кліматичних чинників, геологічної будови річкового басейну, рельєфу, рослинного та ґрунтового покриву, озерності, господарської діяльності.

Термічний та льодовий режим рік

Тепловий баланс рік та особливості їх температурного режиму. Розподіл температури води у живому перерізі та по довжині річки. Характеристика льодового режиму: первинні форми льодоутворення, осінній льодохід, льодостав, весняний льодохід.

Рулові процеси

Основні поняття. Чинники руслових процесів. Характеристика планових обрисів річкових русел. Форми прояви процесу меандрування: органічне, вільне, незавершене.

Хімічний склад річкових вод

Класи та типи річкових вод за основними іонами. Чинники формування хімічного складу. Стік розчинених речовин.

Морфологічні та морфометричні характеристики озер

Поняття озеро, стічні, проточні та безстічні озера. Походження озер та типи озерних улоговин. Основні частини озера та озерного дна, озерні водні маси. Морфометричні характеристики озера. Найбільші озера світу та України.

Водний та рівневий режим озер

Рівняння водного балансу озера: аналіз ролі кожної складової у його формуванні (для озер помірного клімату). Структура водного балансу. Коливання рівня води в озерах: вікові та багаторічні, сезонні, короткочасні. Течії, хвилювання та перемішування води в озерах.

Термічний та льодовий режим озер

Рівняння теплового балансу озера. Термічна класифікація озер (місце озер України у ній). Поняття весняна та осіння гомотермія, пряма та зворотна температурна стратифікація, епілімніон, металімніон, гіполімніон. Льодові явища на озерах.

Хімічний склад озерних вод

Особливості формування хімічного складу. Хімічний склад та гідрохімічний режим прісних озер. Мінеральні озера, їх типи та поширення.

Гідробіологічні особливості озер

Характеристика умов існування організмів у літоралі та пелагіалі з профундаллю. Основні ланки кругообігу органічної речовини в озері. Біомаса та продуктивність озера. Основні біологічні типи озер. Процес заростання озер.

Класифікація підземних вод.

Фізичні та водні властивості порід та ґрунтів

Теорії та гіпотези походження підземних вод. Генетична класифікація підземних вод. Роль підземних вод у фізико-географічних процесах.

Рух підземних вод

Просочування води у ґрунті. Чинники та кількісні показники інфільтрації та інфлюації. Рух води у водоносних шарах із вільною поверхнею. Методи визначення напрямку та швидкості руху води у водоносному шарі.

Типи підземних вод за умовами залягання

Води зони аерації та зони насичення. Ґрунтові та міжпластові безнапірні води. Напірні води. Схема артезіанського басейну. Характеристика артезіанських басейнів України.

Водний баланс та режим підземних вод

Характеристика джерел живлення підземних вод. Водний баланс підземних вод. Режим ґрунтової вологи. Режим рівня, температури, мінералізації та хімічного складу підземних вод. Взаємодія поверхневих та підземних вод. Практичне значення та охорона підземних вод.

Утворення і поширення боліт. Морфологія боліт

Поняття болото. Основні ознаки боліт. Характеристика процесу заболочення територій. Аналіз чинників та причин заболочення територій. Процес заростання водоймищ. Географія боліт. Характеристика мікрорельєфу та водних об'єктів боліт. Основні типи боліт за характером водно-мінерального живлення. Геоморфологічна класифікація боліт.

Водний і тепловий режим боліт

Основні джерела живлення різних типів боліт. Витрати води. Рівняння водного балансу для різних типів боліт. Рух води в болотах та основні закономірності коливання рівня ґрунтових вод. Особливості водно-теплових властивостей боліт. Термічний режим боліт. Географія боліт, їх вплив на формування стоку та значення для розвитку господарства.

Утворення та режим льодовиків

Області живлення та стоку льодовика. Основні джерела живлення та витрати речовини льодовиків.

Типи і поширення льодовиків. Гідрологічне значення льодовиків

Порівняльна характеристика материкових та гірських льодовиків. Основні типи гірських льодовиків. Сучасне зледеніння земної кулі. Найкрупніші льодовики світу. Значення льодовиків у живленні рік.

Світовий океан та його частини

Основні поняття – океан, море, затока, протока. Порівняльна характеристика океанів. Класифікація морів. Основні морфометричні характеристики деяких морів світу. Основні морфологічні одиниці океанів та морів.

Водний баланс Світового океану. Склад морської води та її солоність

Рівняння водного балансу Світового океану та характеристика основних його складових. Порівняльна характеристика складу морської та річкової води. Чинники зміни солоності вод Світового океану. Водний та сольовий баланс. Аналіз розподілу солоності на поверхні Світового океану.

Тепловий режим Світового океану

Рівняння теплового балансу Світового океану та аналіз впливу кожної його складової на формування балансу. Закономірності розподілу добової та річної температури води на поверхні Світового океану. Характер розподілу температури по вертикалі.

Густина морської води

Чинники, що визначають густину морської води. Закономірності горизонтального та вертикального розподілу густини океану. Вертикальний градієнт густини, критерій вертикальної стійкості. Основні види турбулентного перемішування води в океанах.

Лід в океанах та морях

Аналіз кліматичних умов формування льоду в океанах. Основні генетичні типи льоду. Процес льодоутворення. Порівняльна характеристика льоду океанів та прісних водних об'єктів. Рух льоду в океанах та морях. Порівняльна характеристика різних частин океанів та морів за ступенем льодовитості. Класифікація морського льоду.

Рівень океанів та морів

Аналіз причин та характеристика короткочасних, сезонних та довгоперіодичних коливань рівня океанів та морів. Основні характеристики рівня: середні та екстремальні.

Життя в океанах та морях

Загальні умови розвитку біологічних процесів у Світовому океану. Ресурси Світового океану та їх використання.

Водні ресурси України, їхнє використання й охорона

Поняття про водні ресурси та водний фонд. Характеристика водних ресурсів України. Використання та охорона водних ресурсів.

Список рекомендованої літератури

1. Загальна гідрологія. Підручник/ Левківський С.С. та ін. – К.: Фітосоціоцентр, 2000.
2. Левковский С.С. Водные ресурсы Украины. Использование и охрана. – Киев: Вища школа, 1979.
3. Малі річки України. Довідник/ А.В. Яцик, Л.Б. Бишовець, Є.О.Богатов та ін.; за ред. Яцика А.В. – Київ: Урожай, 1991.
4. Шушняк В.М. Електронний навчальний курс «Загальна гідрологія». – ОМЦЕН ЛНУ імені Івана Франка, 2020. Увійти за посиланням: <http://e-learning.lnu.edu.ua/>
5. Загальна гідрологія: підручник / В.К. Хільчевський, О.Г. Ободовський, В.В. Гребінь та ін. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. 399 с.

6. Ющенко Ю.С. Загальна гідрологія : підручник / Ю.С. Ющенко. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2017. – 591 с. Електронний ресурс: [google.com/file/d/1fwTWNGT696s5SYWesgZh-O0qn7htmtD-/view](https://drive.google.com/file/d/1fwTWNGT696s5SYWesgZh-O0qn7htmtD-/view)
7. Біланюк В.І. Практикум із загальної гідрології / В. І. Біланюк. – Львів: ВЦ ЛНУ ім. Івана Франка, 2004. – 38 с
8. Шушняк В.М. Методичні вказівки для проходження гідрологічного розділу комплексної фізико-економіко-географічної практики для студентів напряму підготовки 6.040104 – Географія. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2014. – 30 с.

Геоморфологія

I. Теоретико-методологічні засади та історія розвитку геоморфології.

1. Геоморфологія як наука. Об'єкт, предмет, завдання геоморфології.
2. Положення геоморфології в системі наук про Землю.
3. Історія розвитку геоморфології. Особливості розвитку геоморфології в Західній Європі і США.
  4. Основні концепції геоморфології: геоморфологічних циклів В.Девіса; передгірських сходинок, морфологічного аналізу рельєфу В. Пенка; морфо-структури, морфоскульптури, взаємодії зовнішніх і внутрішніх сил, та геоморфологічного етапу розвитку рельєфу І. Герасимова, Ю. Мещерякова; морфологічних комплексів І. Щукіна; геоморфологічних рівнів К. Маркова; конформності рельєфу і геологічних структур М. Флоренсова, Г. Худякова; літодинамічних потоків М. Флоренсова; морфокліматичних зон і клімоморфогенезу (О. Дедков, Г. Скрильник); морфодинаміки рельєфу (О. Ласточкін); динамічної рівноваги в рельєфотворенні (А. Поздняков, І. Черваньов) та ін.
  5. Системний та басейновий підходи до вивчення рельєфу, їх суть і перспективи.
  6. Класифікації рельєфу і рельєфотвірних процесів та геоморфологічне районування.
  7. Геоморфологічне картографування: суть і завдання; легенди для геоморфологічних карт.
  8. Геоморфологічні закони, аксіоми, принципи. Геоморфологічна термінологія.

II. Структура геоморфології. Традиційні і нові галузі. Теоретичні основи. методологія, проблеми окремих галузей геоморфології.

1. Загальна геоморфологія. Об'єкт, предмет, завдання.
2. Регіональна та планетарна геоморфологія. Суть регіонального геоморфологічного аналізу.
3. Структурна геоморфологія. Об'єкт, предмет, завдання морфострук-турного аналізу.
4. Кліматична геоморфологія. Об'єкт, предмет, завдання. Концепція зональності екзогенних процесів рельєфотворення як основа кліматичної геоморфології. Зональна та азонна морфоскульптура. Морфокліматичні зони. Спектри рельєфоутворюючих процесів морфокліматичних зон. (Гравітаційні процеси, ерозійні процеси, карстові та суфозійні процеси, еолові та арідно-денудаційні процеси, гляціальні, перигляціальні та флювіогляціальні процеси, геоморфологічні процеси на морських узбережжях).
5. Динамічна геоморфологія. Об'єкт, предмет, завдання. Концепції взаємодії ендегенних і екзогенних сил рельєфотворення та динамічної рівноваги як основа динамічної геоморфології. Схили як об'єкт морфодинамічних досліджень. Нормальні та екстремальні процеси. Геоморфологічні бар'єри і рубежі. Геоморфологічні катастрофи. Геоморфологічний ризик.
6. Антропогенна геоморфологія. Об'єкт, предмет, завдання. Історія формування напряму. Концепція антропогенезу рельєфу. Класифікація антропогенного рельєфу і процесів
7. Прикладна геоморфологія. її структура, екологічна геоморфологія, гіпергенна геоморфологія. Об'єкт, предметна сфера, завдання гіпергенної геоморфології. Роботи Ю. Селіверстова, З. Сваричевської. Термінологія. Кори вивітрювання і поверхні вирівнювання. Роботи В. Пенка, Ю. Мещерякова, Д. Тимофеева, Д. Борисевича, Л.Кінга, З. Варсанов'євої, П. Цися, І. Гофштейна, І. Соколовського та ін. Класифікація поверхонь вирівнювання. Умови збереження древніх вирівняних поверхонь. Геоморфологічне значення кір вивітрювання і поверхонь вирівнювання.
8. Палеогеоморфологія, палеогеографія. Об'єкт, предмет, завдання палеогеографії і палеогеоморфології, їх місце в системі географічних наук. Теоретичні засади палеогеографії і палеогеоморфології. Історія палеогеографічних та палеогеоморфологічних досліджень. Українська палеогеографічна школа.
9. Математична геоморфологія. Об'єкт, предметна сфера, завдання математичної геоморфології.

III. Методи геоморфологічних досліджень.

1. Методологія, методика, метод, прийом, дослідницька операція.

2. Методи геоморфологічного аналізу рельєфу, ендегенних і екзогенних рельєфоутворюючих процесів. Геологічні методи в геоморфологічних дослідженнях. Географічні методи, їх значення для вирішення геоморфологічних проблем. Палеогеографічні, палеонтологічні, палеогеоморфологічні методи.

3. Методи вивчення морфології, генезису та віку рельєфу.

4. Неотектонічний аналіз, його значення для вирішення геоморфологічних проблем.

5. Літоморфогенетичний аналіз.

6. Морфодинамічний аналіз. Стаціонарні, напівстаціонарні експериментальні методи геоморфологічних досліджень.

7. Дистанційне зондування рельєфу і геоморфологічних процесів.

8. Методи вивчення основних генетичних категорій рельєфу і процесів: гравітаційного (обвали, осипи, зсуви, лавини), флювіального, карстового, еолового, гляціального, леригля-ціального, морського, біогенного, антропогенного та полігенного. Методи інженерної та екологічної оцінки рельєфу і геоморфологічних процесів.

9. Методичні засади геоморфологічної експертизи та прогнозування.

Список рекомендованої літератури

- Рудько Г.І. Геологія з основами геоморфології: підручник для студентів екологічних і географічних спеціальностей / Г.І. Рудько, О.М. Адаменко, О.В. Чепіжко, М.Д. Крочак. – Чернівці: «Букрек», 2010. – 400 с.
- Рельєф України. Навчальний посібник / Б.О. Вахрущев, І.П. Ковальчук, О.О. Комлев, Я.С. Кравчук, Е.Т. Палієнко, Г.І. Рудько, В.В. Стецюк; За загальною редакцією В.В. Стецюка. – Київ: Видавничий Дім «Слово», 2010. – 688 с.
- Migoń P. Geomorfologia / P. Migoń. – Warszawa: PAN. – 2006. – 460s.
- Mycielska-Dowgiałło E. Geomorfologia dynamiczna i stosowana / E. Mycielska-Dowgiałło, M. Korotaj-Kokoszczynska, E. Smolska, J. Rutkowski. – Warszawa: WGRS UW, 2001. – 211s.
- Сіренко І. М. Динамічна геоморфологія. Навчальний посібник / І. М. Сіренко. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2003. – 263с.
- Мізерський В. Динамічна геологія (загальна геологія) / В. Мізерський; пер. з польськ.: Р. Смішко. – Вид.2-ге, випр. – Львів : Львівський нац. ун-т ім. І. Франка, 2011. – 354 с.
- Кравчук Я.С. Інженерно-геоморфологічне картографування. – Львів: Світ, 1991. – 143 с.
- Mizerski W. Geologia dynamiczna / W. Mizerski. – Warszawa: PAN. – 2012. – 368 s.
- Rekonstrukcja dynamiki procesów geomorfologicznych – formy rzeźby i osady / [Pod. red.: Ewy Smolskiej i Dordty Gariat]. – Warszawa, 2007. – 463s.

Раціональне використання природних ресурсів і охорона природи

1. Етапи розвитку науки та знань про охорону природи. Сучасне законодавство в Україні про охорону довкілля. Екологічні проблеми в Україні (окремі регіони), глобальні проблеми.
2. Джерела забруднення довкілля. Проблеми охорони природи. Екологічні кризи. Наслідки екологічних криз. Проблеми Ель-Ніньо.
3. Охорона і раціональне використання атмосферного повітря. Джерела забруднення атмосфери. Об'єми викидів в атмосферу забруднювачів. Вплив атмосферних викидів на довкілля. Заходи з підтримання оптимального стану атмосферного повітря. Методи очищення забруднених газових викидів.
4. Поверхневі, підземні, атмосферні води. Джерела забруднення. Система спостережень та контролю (моніторинг) за якістю поверхневих вод і їх раціональне використання. Методи очищення забруднених вод.
5. Охорона і раціональне використання ґрунтового покриву. Функції ґрунтового покриву. Негативні процеси. Протиерозійні і протидефляційні заходи.
6. Рослинний покрив. Географія лісонасаджень на земній кулі, окремих регіонів, України. Проблеми охорони рослинного покриву. Використання, відновлення, підвищення продуктивності. Причини безлісся. Роль рослинності у збереженні ландшафтів. Сучасне та оптимальне заліснення України.
7. Тваринний світ, його зміни під впливом антропогенної діяльності. Інтродукція, реакліматизація. Негативні явища інтродукції. Заходи щодо охорони тваринного світу.
8. Природоохоронні проблеми в Україні. Забруднення атмосфери великих міст. Акумуляція шкідливих речовин у ґрунтах, поверхневих, підземних вод

- 9 Львівська область. Стан довкілля. Проблеми раціонального використання природних ресурсів Заходу, збереження природи.
- 10 Заповідні об'єкти в Україні. Роль заповідних територій у збереженні унікальних природних комплексів, рідкісних тварин, рослин. Характеристики основних заповідних територій.
- 11 Завдання та методи екологічного виховання учнів у середніх школах
- 12 Контрольна робота.

Список рекомендованої літератури

1. Волошин І. М. Методичні вказівки, дидактичний матеріал до самостійної роботи з курсу "Використання природних ресурсів і охорона природи. Частина перша: Структура органів управління, природні ресурси, ґрунтовий покрив. Природоохоронні об'єкти. – Л.–К. 6 1990. – 60с.
2. Частина друга: Повітряний простір, водні ресурси, рослинний і тваринний світ. – К.: Укрвузполіграф, 1990. – 60с.
3. Волошин І. М. Ландшафтно-екологічні основи моніторингу. – Львів: Простір М, 1998. – 356 с.
4. Волошин І. М. Методика дослідження проблем природокористування. Навчальний посібник. – Львів–Київ: ВІПОЛ, 1994. – 150 с.

Картографія

1. Вступ. Картографія, її предмет і методи. Структура картографії. Зв'язки картографії з іншими науками.
2. Карта та інші картографічні твори.
  - 2.1. Карта, її властивості.
  - 2.2. Властивості карти як моделі реального світу.
  - 2.3. Атласи, глобуси та інші картографічні твори.
  - 2.4. Значення карт та інших картографічних творів для науки і практики.
3. Класифікація карт та інших картографічних творів.
  - 3.1. Принципи класифікації карт та інших картографічних творів.
  - 3.2. Класифікація карт.
  - 3.3. Класифікація атласів.
  - 3.4. Класифікація глобусів.
  - 3.5. Елементи карт, складові атласів.
4. Математична основа картографічних творів.
  - 4.1. Математична основа карт, її призначення, елементи.
  - 4.2. Геодезична основа картографічних творів.
  - 4.3. Масштаби картографічних творів.
  - 4.4. Картографічні проекції карт.
  - 4.5. Спотворення картографічного зображення.
  - 4.6. Класифікація картографічних проекцій.
  - 4.7. Особливості створення та властивості основних картографічних проекцій.
  - 4.8. Вибір картографічних проекцій.
  - 4.9. Проекції карт світу, півкуль, материків, океанів, держав.
  - 4.10. Визначення картографічних проекцій.
5. Зміст карт, допоміжне оснащення та додаткові дані.
  - 5.1. Зміст карт, його елементи.
  - 5.2. Картографічні умовні знаки і зображувальні засоби.
  - 5.3. Способи картографічного зображення об'єктів на тематичних картах.
  - 5.4. Способи зображення рельєфу.
  - 5.5. Поєднання різних способів картографічного зображення на одній карті.
  - 5.6. Написи на картах. Картографічні шрифти.
  - 5.7. Допоміжне оснащення і додаткові дані карт.
  - 5.8. Поняття про компонування карт.
6. Картографічна генералізація.
  - 6.1. Картографічна генералізація, її фактори.
  - 6.2. Види генералізації та шляхи її здійснення.
7. Картографічна інформація. Державні стандарти картографічних термінів та визначень.
  - 7.1. Картографічна служба інформації. Картографічна бібліографія.
  - 7.2. Картоосховища та інші центри накопичення картографічних джерел.
  - 7.3. Стандартизація термінів і визначень з картографії.
  - 7.4. Картографічна топоніміка.
8. Проектування, складання та видання карт.

- 8.1. Методи створення карт. Етапи камерального виготовлення карт.
- 8.2. Проектування карти.
- 8.3. Підготовка карт до видання. Поняття про друкування карт.
9. Історичний нарис розвитку картографії.
  - 9.1. Зародження картографії. Картографія Давнього світу.
  - 9.2. Картографія в епоху середньовіччя.
  - 9.3. Картографія нового часу.
  - 9.4. Картографія новітнього часу. Чинники її подальшого розвитку.
  - 9.5. Картографія України. Організація

Список рекомендованої літератури

1. Божок А.П., Осауленко Л.Є., Пастух В.В. Картографія. Підручник. –К.: Фітосоціоцентр, 1999. - 252 с.
2. Земле дух Р.М. Картографія з основами топографії: Навч. посібник. – К.: Вища шк., 1993. – 456с. іл.
3. Кравців С.С., Хомин Я.Б., Кобелька М.В. Картографія і картографічне креслення. Методичні рекомендації та завдання до виконання лабораторних робіт (Частина І). – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка. – Львів. 2004. – 20с.
4. Кравців С.С., Кобелька М.В., Іванов Є.А. Методичні рекомендації та завдання до виконання лабораторних робіт з курсу «Картографія і картографічне креслення» (Розділ«Картографічне креслення»). – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка. – Львів. 2006. – 30с.
5. Кравців С.С., Кобелька М.В., Іванов Є.А. Визначення картографічних проєкцій. Методичні вказівки з курсу «Картографія і картографічне креслення». – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка. – Львів. 2008. – 25с.
6. Кравців С.С., Кобелька М.В., Іванов Є.А. Картографічні проєкції. Завдання до виконання лабораторних робіт з курсу «Картографія і картографічне креслення». – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка. – Львів. 2009. – 48с.

Біогеографія

- 1 *Вступ.* Теоретичне й прикладне значення біогеографії як науки. Структура і зміст курсу. Головні джерела інформації.
- 2 *Атрибути й парадигми біогеографії.* Об'єкт, предмет і методи дослідження біогеографії. Головні поняття або тезаурус біогеографії. Напрямки біогеографічних досліджень.
- 3 *Становлення біогеографії як науки.* Періодизація історії біогеографії. Коротка характеристика періодів біогеографії. Зміна парадигм сучасної біогеографії.
- 4 *Виникнення та розвиток життя на Землі.* Зміна поглядів на проблему походження життя. Особливості життя в криптозої. Розвиток життя в фанерозої.
- 5 *Вчення про біосферу або біосферологія.* Виникнення біосферології як науки. Структура біосфери. Роль живих організмів у формуванні біосфери. Коло обіг речовин у біосфері. Біогеохімічні цикли і провінції.
- 6 *Основи факторіальної екології.* Поняття про екологію як науку. Класифікація та характеристика екологічних чинників. Життєві форми рослин і тварин. Екологічні ніші організмів.
- 7 *Вчення про біоценози, біогеоценози та екосистеми.* З історії виникнення науки про угруповання живих організмів. Головні ознаки біоценозу, біогеоценозу, екосистеми. Взаємовідносини організмів у біоценозі. Стадії формування та класифікація біоценозів.
- 8 *Ареалогія організмів і біоценозів.* Поняття про ареали та їх види. Закономірності розселення організмів. Типові біоми суходолу. Центри походження культурних рослин і свійських тварин.
- 9 *Біогеографічна регіоналістика.* Підходи і принципи регіоналізації біоти. Флористичне районування. Фауністичне районування. Біотичні (біогеографічні) регіони суходолу та їх характеристика. Біогеографічне районування території України.
- 10 *Висотна поясність та острівна ендемічність біоти.* Головні чинники формування висотних поясів біоти. Приклади висотної поясності. Висотна поясність рослинності Українських Карпат та Кримських гір. Закономірності формування острівних біот.
- 11 *Біота поверхневих вод суходолу.* Біота озер і водосховищ. Біота річок і джерел. Біота боліт.
- 12 *Органічний світ океаносфери.* З історії дослідження Світового океану. Екологічні чинники водного середовища. Мешканці океану та закономірності їх поширення. Морські екосистеми. Біогеографічне районування Світового океану.
- 13 *Висновки.* Актуальні проблеми охорони біорізноманіття.

Список рекомендованої літератури

1. Мороз С.А. Історія біосфери Землі. У 2-х кн. К.: Заповіт, 1996.
2. С. Кукурудза Біогеографія. Лабораторний практикум. Львів: Видав. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2000. – 118с.
3. С. Кукурудза, Н.Блажко, Б.Сенчина. Біогеографія. Навч.-метод. посібник, Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2018. – 90 с.
4. Б. Сенчина. Біогеографія. Навч.-метод. посібник. Електронний варіант.
5. Для підготовки тем модулів рекомендовано підручник С.І. Кукурудза Біогеографія, 2006.– 460 с.
6. Кукурудза С.І. Біогеографія. Підручник. – Львів: ВЦ ЛНУ ім. І. Франка, 2006. –460 с.

Ландшафтознавство

Об'єкт, предмет і завдання ландшафтознавства, його місце в системі географічних наук.

Поняття про природний територіальний, або географічний комплекс (ПТК, геокомплекс) та його властивості. Природний територіальний комплекс і геосистеми. Рівні диференціації географічної оболонки (епігеосфери), ієрархія геокомплексів. Об'єкт, предмет і завдання ландшафтознавства. Структура ландшафтознавства. Місце ландшафтознавства в системі географічних наук та його зв'язок з іншими науками. Прикладне значення ландшафтознавства.

Історія розвитку ландшафтних ідей і ландшафтознавства.

Витоки та передісторія вчення про ландшафт (IVст. до н.е. – сер. XVIII ст.) Перші кроки на шляху до фізико-географічного синтезу (сер. XVIII ст. – кінець XIX ст.). Початок ландшафтознавства: праці В. Докучаєва і його учнів (кінець XIX ст. – 20-і рр. XXст.). Ландшафтознавство в 20-30-і рр. XXст. Становлення науки про географічний ландшафт (40-60-і рр. XXст.). Сучасний етап розвитку ландшафтознавства (70-і рр. XXст. - по даний час). Розвиток ландшафтних ідей і ландшафтознавства в Україні.

Основні закономірності регіональної диференціації географічної оболонки.

Інтеграція і диференціація. Регіональна і локальна диференціація. Широтна зональність. Азональність. Секторність. Висотна поясність Ландшафтна ярусність і бар'єрність. Структурно-петрографічні фактори і морфоструктурність. Співвідношення зональних і азональних закономірностей регіональної диференціації.

Фізико-географічне районування.

Об'єкт і предмет регіональної фізичної географії. Поняття про галузеве і комплексне фізико-географічне або ландшафтне районування. Теоретичні основи ландшафтного районування. Таксономічні одиниці районування. Фізико-географічне районування України.

Поняття про географічний ландшафт та його структуру.

Зміст терміну "ландшафт". Регіональне або індивідуальне трактування ландшафту (С. Калесник, М. Солнцев, А. Ісаченко). Ландшафт як основна одиниця в ієрархії природних територіальних комплексів. Основні закономірності локальної диференціації. Поняття про структуру ландшафту.

Природні компоненти і фактори та їх роль у ландшафтотворенні.

Поняття про елементи і компоненти природних територіальних комплексів. Повні і неповні природно-територіальні комплекси. Компоненти ландшафту. Ландшафтотворчі фактори. Нерівнозначність взаємодіючих компонентів – факторів ландшафту.

Морфологія ландшафту. Ландшафтні границі.

Поняття про морфологічну структуру ландшафту. Фація як елементарний природно-територіальний комплекс. Урочище, його різновиди і діагностичні ознаки. Ланка як праобраз майбутнього урочища. Ландшафтна місцевість і фактори її відособлення. Поняття про дискретність і континуальність природи земної поверхні. Ландшафтні границі.

Особливості ландшафтної структури гірських країн.

Загальні закономірності фізико-географічної диференціації гірських країн. Висотна поясність і ландшафтна ярусність. Морфологічні одиниці гірського ландшафту: літогенетична стрія, морфодинамічна висотна місцевість, орокліматичний сектор.

Функціонування ландшафту.

Поняття про функціонування природно-територіального комплексу і його ланки. Вологообмін. Біогенний обмін речовини. Абіотична міграція речовини. Енергетика ландшафту.

Динаміка ландшафту.

Добові, сезонні і річні стани. Циклічність і ритмічність фізико-географічних процесів. Поняття динаміки природно-територіального комплексу. Стійкість ландшафту.

Розвиток ландшафту.

Рушійність сили розвитку ландшафту. Генезис і вік ландшафту. Особливості історії розвитку гірських ландшафтів.

Систематика ландшафтів.

Принципи і методи класифікації ландшафтів. Систематика ландшафтів А.Г. Ісаченка. Наукові основи класифікації ландшафтів за К. Геренчуком. Систематика ландшафтів України.

Ландшафти і господарська діяльність людини.

Теоретичні основи аналізу антропогенного впливу на ландшафти. Поняття про антропогенні модифікації ПТК, антропогенні ландшафти, природно-технічні (геотехнічні) системи. Стійкість природно-територіальних комплексів до техногенних впливів. Основні структурно-динамічні закономірності антропогенно змінених ландшафтів. Поняття про культурний ландшафт.

Список рекомендованої літератури

1. Геренчук К.І. Основні проблеми фізичної географії. – К., 1969. – 132 с.
2. Маринич О.М., Шищенко П.Г. Фізична географія України.-К.: Знання, 2003.-499с.
3. Маринич А.М., Пашенко В.М., Шищенко П.Г. Природа Украинской ССР. Ландшафты и физико-географическое районирование. – К., Наук. думка, 1985. – 222 с.
4. Міллер Г.П. Польове ландшафтне знімання гірських територій. – Київ, 1996. – 167 с.
5. Міллер Г.П., Петлін В.М., Мельник А.В. Ландшафтознавство: теорія і практика.-Львів, 2002.-172 с.
6. Мельник А.В. Українські Карпати: еколого-ландшафтознавче дослідження. - Львів, 1999.-286 с.
7. Мельник А.В. Основи регіонального еколого-ландшафтознавчого аналізу. - Львів: Літопис, 2002.-229 с.
8. Проблеми ландшафтного різноманіття України. Зб. наук. праць.-К.,2000.-400 с.

Географія населення

Тема 1. Теоретичні основи, історія становлення та джерельна база “Географії населення”. **Об’єкт і предмет географії населення. Головні завдання навчального курсу.**

Населення – головна категорія населення географії населення. Зміни (рух чи відтворення) населення. Форми руху населення: природний, просторовий (міграції), соціальний.

Місце географії населення в системі знань про населення та в суспільній географії. Структура та зв’язки географії з іншими науками, об’єктом вивчення яких є населення.

Методи географічного вивчення населення.

Історія географічного вивчення населення у світі. Географія населення в українській географії (С. Рудницький, В. Садовський, В. Кубійович, М. Птуха та інші вчені). Сучасні демографічні дослідження у світі та в Україні.

Джерела інформації про населення. Облік населення в різні історичні епохи. Етапи становлення теорії і практики переписів. Принципи проведення перепису населення. Перший Всеукраїнський перепис населення 2001 р. Поточний облік населення. Реєстри. Проблема організації реєстру населення в Україні. Діяльність ООН у вивченні і статистичному обліку населення світу.

Тема 2. Антропогенез і расогенез. Поняття антропогенезу. Історія наукових пошуків предків сучасних людей. Основні положення теорії моноцентризму (у тім числі теорія широкого моноцентризму) та поліцентризму ареалу виникнення сучасних людей. Еволюція людини. Історія заселення континентів.

Поняття раси. Фактори расогенезу. Класифікація людських рас вченими різних країн.

Расовий склад населення регіонів і окремих країн. Порівняльний аналіз відтворення населення різних расових типів. Перспективи зміни расової структури населення окремих регіонів.

Тема 3. Демографічний розвиток людства. Кількість населення. Відносні коефіцієнти зростання населення. Динаміка кількості населення світу та окремих регіонів. Характеристика періодів демографічного розвитку людства. Розподіл населення за континентами. Динаміка кількості населення різних типів країн. Найбільші за кількістю населення країни світу. Динаміка кількості населення України. Проблема світової демографічної асиметрії як результат різної демографічної динаміки Півночі і Півдня. Оптимістичні та песимістичні прогнози зміни кількості населення світу, регіонів і окремих країн.

Сутність процесів природного відтворення населення. Фактори природного руху населення. Народжуваність та її головні. Динаміка процесів народжуваності у світі та окремих регіонах.

Динаміка смертності населення світу. Територіальні особливості повікового розподілу смертності. Показник загального коефіцієнта дитячої смертності як один із макроекономічних критеріїв. Регіональні аспекти дитячої смертності. Структура смертності за причинами смертей.

Природний приріст населення регіонів. Диференціація країн світу за рівнем природного приросту. Проблема депопуляції населення багатьох розвинених держав світу. Показники природного відтворення населення: нетто- і бруто-коефіцієнти.

Середня очікувана тривалість життя населення, її динаміка та регіональні відмінності.

Динамічні тенденції та просторові відмінності природного відтворення населення України.

Статевий склад населення світу та регіонів. Демографічні та соціально-економічні фактори формування статевої структури населення. Розподіл населення за віком. Типи вікових структур населення: прогресивний, стаціонарний, регресивний. Типи віково-статевих пірамід. Перспективні тенденції зміни вікової структури населення. Явище демографічного старіння. Демографічні та соціально-економічні проблеми і наслідки старіння населення окремих регіонів. Середній вік населення. Динаміка віково-статевого складу населення України.

Джерела статистичної інформації шлюбної та сімейної структури населення. Поняття шлюбності, основні показники. Фактори, які впливають на рівень шлюбності у різних регіонах світу. Поняття розлучуваності, основні показники. Регіональні особливості процесів розлучуваності. Форми шлюбу. Поняття сім'ї, хатнього господарства. Типологія сімей. Фактори формування сімейної структури населення у країнах різних типів. Нуклеаризація сімей. Шлюбність, розлучуваність та формування сімейної структури населення України.

Поняття типу відтворення населення. Кількісний підхід до виділення типів відтворення населення (простого, звуженого та розширеного).

Типи відтворення населення. Концепція демографічного переходу. Регіональні прояви традиційного та сучасного типів відтворення населення. Сутність категорії демографічного оптимуму.

Поняття регіональної демографічної політики, зміст її напрямів. Пронаталістична та антинаталістична політика. Заходи демографічної політики – економічні, адміністративно-правові та виховні (психологічні). Сучасна демографічна політика країн світу.

Характер відтворення населення України і проблеми розробки та реалізації демографічної політики в Україні.

Тема 4. Географія праці. Аналіз підходів до географічного вивчення соціальної структури (галузевий, професійний, просторовий, соціально-демографічний, етнічний і класовий). Теорія соціальної стратифікації населення. Характерні риси соціального складу населення різних типів країн.

Зміст категорії працересурсний потенціал. Освітній рівень населення та суспільне здоров'я як головні якісні ознаки працересурсного потенціалу. Регіональні особливості освітнього рівня населення. Поняття функціональної неграмотності. Кількісна характеристика працересурсного потенціалу. Поняття: трудові ресурси, економічно активне населення, зайняте населення, безробітні, утриманці. Регіональні фактори, які впливають на визначення нижньої та верхньої межі працездатного віку. Територіальні відмінності кількісних параметрів та якісних ознак працересурсного потенціалу, їхні динамічні зміни. Аналіз факторів, які визначають кількісні параметри працересурсного потенціалу у різних регіонах світу.

Структура зайнятості населення світу. Зайнятість населення України. Трансформація зайнятості в умовах становлення ринкових відносин. Чинники безробіття.

Тема 5. Розселення населення. Розселення як процес територіальної організації населення. Поняття розміщення населення. Чинники розміщення населення: природні, історичні, економічні та демографічні. Середня щільність населення. Основні риси сучасного розміщення населення світу та регіонів. Розміщення населення України.

Форми розселення населення, виділені за характером економічної діяльності та способом життя населення: кочове, напівосіле, осіле. Дисперсне і концентроване (групове) розселення. Типи поселень (міські та сільські). Критерії та ознаки, які використовують для визначення статусу поселень у різних країнах.

Закономірності розселення в умовах постіндустріального суспільства.

Динаміка кількості сільського населення світу та регіонів. Розподіл сільського населення за регіонами та країнами. Форми сільського розселення. Класифікація сільських поселень. Характерні риси сільського розселення у різних регіонах та країнах світу. Сільське населення України. Типи сільських поселень в Україні, аналіз чинників формування сільського розселення.

Урбанізація як соціально-економічний процес. Сутність процесів субурбанізації, рурбанізації та деурбанізації. Кількісні параметри та характерні риси сучасної урбанізації у світі. Урбанізаційні процеси в окремих країнах світу. Міське розселення в Україні.

Підходи до класифікації міських поселень: за людністю; за функціями; за генезою; за економіко-географічним положенням; за планувальною структурою.

Форми еволюції урбаністичного розселення: міське поселення, міський вузол, міська агломерація, урбанізований район, урбанізована зона (мегаполіс). Особливості формування агломерацій у різних регіонах світу. Суспільно-географічна характеристика. Глобальні міста.

Поняття системи розселення. Локальні, регіональні та національні системи розселення.

Аналіз проблем урбанізації. Шляхи вирішення екологічних, економічних, соціальних і демографічних проблем у містах. Перспективи розвитку міського розселення в країнах різного типу.

Тема 6. Географія міграції. Поняття міграції населення. Вплив міграцій на відтворення населення та перерозподіл працересурсного потенціалу. Показники міграції. Класифікація міграції. Поняття “міграційних хвиль”. Історичний аналіз міграційних процесів у світі. Географія сучасних міграцій: їхні причини, напрями, демографічні та соціально-економічні наслідки. Проблема біженців. Міграції та етнонаціональна безпека держав. Особливості міграційної політики окремих країн світу. Роль України у світових міграційних процесах.

Тема 7. Етнічна географія. Об’єкт і предмет етнічної географії. Методи етногеографічних досліджень. Сутність категорії етносфера. Поняття етносу. Основні властивості етносів. Таксони етногенетичної ієрархії. Форми етнотериторіальної будови етносів. Поняття про етногенез. Етнічні процеси. Категорія нація.

Проблеми формування етнічної статистики. Підходи до аналізу етнічної структури населення світу. Групування етносів за людністю, їх географія. Типологія країн за характером етнічної структури. Генеалогічний (генетичний) принцип класифікації мов. Сутність лівістичної класифікації етносів світу. Мовні сім’ї, групи і підгрупи. Етнічна структура населення України.

Тема 8. Географія способу життя: соціально-економічні та культурно-цивілізаційні аспекти. Об’єкт і предмет географії способу життя. Зміст понять рівень життя, умови життя, якість життя і спосіб життя. Концепція ООН щодо оцінки рівня життя населення. Система показників якості життя населення. Індекс людського розвитку як інтегральний показник рівня гуманітарного розвитку. Групування країн світу за рівнем людського розвитку.

Соціально-економічні аспекти рівня життя людей. Проблема відсталості країн і бідності населення. Критерії оцінювання бідності населення. Продовольча проблема, регіональні типи харчування населення. Забезпечення населення питною водою. Регіональні аспекти здоров’я населення.

Культурно-цивілізаційні риси способу життя. Історико-географічні аспекти розвитку релігій світу. Місцеві традиційні (первісні) вірування. Національні релігії. Світові релігії. Релігійна структура населення світу, регіонів та окремих країн. Сучасна георелігійна ситуація в Україні.

Цивілізаційний підхід до вивчення етнокультурного розмаїття світу. Світові цивілізації (західна, слов’янсько-православна, конфуціанська, японська (синтоїстська), ісламська, індуїстська, латиноамериканська й африканська). Концепція зіткнення цивілізацій С. Гантінгтона.

Список рекомендованої літератури

1. Гудзеляк І. І. Географія населення: Навчальний посібник. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2008.

2. Сюткін С. І. Географія населення: Курс лекцій для студентів природничо-географічних факультетів інститутів та університетів. – Суми: СумДПУ ім. С. Макаренка, 2002

Фізична географія материків і океанів

Географічна оболонка. Етапи розвитку географічної оболонки

Поняття географічної оболонки. Межі географічної оболонки. Особливості географічної оболонки.

Енергія в географічній оболонці. Етапи розвитку географічної оболонки.

Географічні пояси. Географічна зональність. Секторність. Вертикальна зональність.

Географічні пояси. Екваторіальний пояс. Субекваторіальні пояси. Тропічні пояси. Субтропічні пояси.

Помірні пояси. Субарктичний і субантарктичний пояси. Арктичний і антарктичний пояс. Планетарна

модель горизонтальної географічної зональності. Секторність географічних поясів. Вертикальна зональність.

Світовий океан в географічній оболонці. Геологічна будова і рельєф дна Світового океану.

Батиграфічна крива дна світового океану. Будова земної кори під Світовим океаном. Підводні окраїни материків. Шельф. Материковий схил. Глибоководні котловини. Підводні хребти. Глибоководні жолоби. Серединно-океанічні хребти. Ложе океану.

Води світового океану.

Фізичні властивості вод Світового океану. Водний баланс Світового океану. Фізичні властивості морської води. Солоність. Терміка вод Світового океану. Поверхнева циркуляція вод. Основні компоненти біосфери в океані. Розподіл життя в океані.

Типи і розподіл донних відкладів Світового океану.

Теригенні відклади. Біогенні відклади. Пірокластичні відклади. Полігенні відклади. Аутигенні відклади. Поширення основних типів відкладів. Широтна кліматична і вертикальна зональність поширення відкладів. Механізм і швидкість формування осадів.

Тихий океан. Геологічна будова і рельєф дна.

Фізико-географічне положення і розміри Тихого океану. Походження і розвиток дна Тихого океану. Підводні окраїни материків. Перехідна зона. Серединно-океанічні хребти. Тихий океан. Клімат і води. Життя в Тихому океані. Фізико-географічне районування. Циркуляція вод у Тихому океані. Кліматичні умови. Солоність, щільність вод. Льодоутворення. Особливості розподілу органічного світу. Фізико-географічне районування.

Індійський океан. Геологічна будова і рельєф дна. Клімат і води. Життя в Індійському океані. Фізико-географічне районування.

Розміри і межі Індійського океану. Серединно-океанічні хребти. Особливості рельєфу Африканського сегменту дна Індійського океану. Особливості рельєфу Індо-Австралійського сегменту. Антарктичний сегмент. Особливості поширення донних відкладів. Клімат. Течії. Температура і солоність вод. Життя в Індійському океані. Фізико-географічне районування.

Атлантичний океан. Геологічна будова і рельєф дна. Клімат і води. Життя в Атлантичному океані. Фізико-географічне районування

Розміри і межі Атлантичного океану. Підводні окраїни материків. Перехідна зона. Серединно-Атлантичний хребет. Ложе океану. Особливості поширення донних відкладів. Кліматичні умови. Поверхневі океанічні течії. Течії Ломоносова та Лузитанська. Терміка і солоність вод. Життя в Атлантичному океані. Фізико-географічне районування.

Північно-Льодовитий океан. Рельєф і геологічна будова дна. Клімат і води. Життя в Північно-Льодовитому океані. Фізико-географічне районування.

Розміри і межі океану. Рельєф дна і геологічна будова Арктичного басейну. Рельєф дна і геологічна будова Канадського басейну. Рельєф дна і геологічна будова Північно-Європейський басейну. Клімат. Циркуляція поверхневих вод. Водні маси. Особливості органічного світу. Фізико-географічне районування.

Африка. Географічне положення. Історія формування території і корисні копалини. Рельєф. Географічне положення. Основні етапи геологічної історії. Африканська платформа. Сахаро-Аравійська плита. Південно-Африканський щит. Структурно-морфологічні області.

Клімат Африки.

Основні чинники що визначають клімат Африки. Кліматичні умови літнього і зимового сезонів. Розподіл опадів. Кліматичні пояси і області Африки.

Внутрішні води Африки.

Особливості формування гідрологічної мережі Африки. Живлення. Характеристика річного стоку.

Основні типи озерних улоговин Африки. Грунтові і підземні води.

Рослинність і ґрунти Африки. Тваринний світ.

Флористичне районування Африки. Змішані мусонні субтропічні ліси. Рослинність африканських пустель і напівпустель. Савани. Африканські гілеї. Зональні типи ґрунтів. Тваринний світ. Географічні пояси і зони Африки.

Закономірності розподілу географічних поясів і зон Екваторіальний пояс. Субекваторіальний пояс. Тропічний пояс. Субтропічний пояс. Помірний пояс.

Фізико-географічне районування Африки.

Низька Африка. Атлаські гори. Загальний регіональний огляд. Рельєф. Клімат. Поверхневі води. Низька Африка. Атлаські гори. Сахара. Судано-Гвінейська країна. Западаина Конго і крайові підняття. **Висока Африка.** Загальний регіональний огляд Високої Африки. Рельєф. Клімат. Поверхневі води. Абесомалія. Східна Африка. Південна Африка.

Південна Америка. Географічне положення. Історія формування території і корисні копалини. Рельєф.

Географічне положення. Основні етапи геологічної історії. Південно-Американська платформа (Гвіанський і Бразильський щити). Андійська геосинклінальна зона. Основні риси рельєфу.

Клімат Південної Америки.

Основні чинники що формують клімат материка. Кліматичні умови літнього і зимового сезонів.

Розподіл опадів. Кліматичні пояси і області.

Внутрішні води Південної Америки.

Особливості формування гідрологічної мережі Південної Америки. Режим живлення і стоку.

Амазонка. Парана. Оріноко. Озера. Основні типи озерних улоговин. Льодовики.

Рослинність і ґрунти Південної Америки. Тваринний світ.

Історія формування рослинного покриву. Флористичне районування материка. Зональні типи ґрунтів. Тваринний світ.

Географічні пояси і зони Південної Америки.

Закономірності поширення географічних зон.

Фізико-географічне районування Південної Америки.

Принципи районування і загальна характеристика Внеандійського заходу. Льянос Оріноко. Гвіанське нагір'я. Амазонія. Бразильське нагір'я. Внутрішні рівнини. Передкордільєри і Пампійські Сьєри. Патагонія. Загальна характеристика Андійського заходу. Північні Анди. Центральні Анди. Субтропічні Анди. Патагонські Анди.

Австралія. Географічне положення. Історія формування території і корисні копалини. Рельєф.

Фізико-географічне положення і загальна характеристика материка. Історія формування Австралії. Австралійська платформа Східно-Австралійська складчаста область основні риси рельєфу. Західне плато. Центральна низовина. Східно-Австралійські гори.

Клімат Австралії.

Чинники формування клімату Австралії. Кліматичні умови літнього і зимового сезонів. Розподіл опадів. Кліматичні пояси і області Австралії.

Внутрішні води Австралії.

Особливості формування гідрологічної мережі материка.

Рослинність і ґрунти Австралії. Тваринний світ.

Формування рослинного покриву Австралії. Зональні типи ґрунтів. Тваринний світ.

Географічні пояси і зони Австралії.

Закономірності розподілу географічних поясів і зон Австралії..

Фізико-географічне районування Австралії.

Західне плато. Центральна низовина. Східно-Австралійські гори.

Океанія.

Фізико-географічна характеристика території. Історія розвитку і рельєф. Природні умови. Флористичні області і історія їх формування. Регіональний огляд. Меланезія. Нова Зеландія. Мікронезія. Полінезія.

Антарктида.

Фізико-географічна характеристика території. Історія розвитку. Рельєф. Клімат. Рослинний і тваринний світ.

Список рекомендованої літератури

- Федорищак Р.П. Загальне землезнавство. Київ: Вища школа, 199 – 223 с.
- Олійник Я.Б., Федорищак Р.П., Шищенко П.Г. Загальне землезнавство. Київ, Знання-Прес, 2003. 247 с.
- Багров М.В., Боков В.О., Черваньов І.Г. Землезнавство. Київ: Либідь, 2000.- 463 с.
- Калесник С.В. Общие географические закономерности Земли. Москва: Мысль, 1970. – 284с.
- Коротун І.М. Основи загального землезнавства. Рівне: 1999. – 308с.
- Медина В.С. Основи загального землезнавства. Київ: Вища школа, 1974. – 232с.
- Медина В.С. Загальна фізична географія. Київ: Радянська школа, 1974.- 214с.
- Загальне землезнавство. Практикум. За ред. Кулаковської М.Ю. і Шкрябія П.Ю. Київ: Вища школа, 1981. – 247 с.

Регіональна економічна і соціальна географія

Теоретичні та методологічні основи курсу «Регіональна економічна і соціальна географія світу» в системі суспільно-географічних навчальних дисциплін. Поняттєво-термінологічний апарат. Типологія країн. Типологічні ознаки. Наукові підходи вчених та міжнародних організацій до типології країн. Макрорегіоналізація світу. Макрорегіони в глобальній системі суспільно-географічних координат за головними макропоказниками. Методологія і методика дослідження макрорегіонів.

Європейський міждержавний простір. Європа як політичний, економічний та соціально-культурний центр Євразійського простору. Формування сучасної політичної карти Європи. Суспільно-географічна характеристика (СГХ) субрегіонів Європи: Західна Європа, Північна Європа, Південна Європа. Малі високорозвинені країни та їх місце у групі РКС. Сучасні Європейські інтеграційні процеси. Місце і роль ЄС, СНД, інших інтеграційних утворень у системі сучасних міждержавних і міжнаціональних суспільно-політичних і соціально-економічних відносин.

Країни *Центральної і Південно-Східної Європи* на карті Європи. Геополітичне, геокультурне, гео економічне положення. Сучасна політична ситуація і стратегія розвитку.

Історичні етапи розвитку країн та міждержавних утворень. Природні умови і ресурси та їхній вплив на формування розселення населення й господарської діяльності. Кількість, національний склад населення, особливості розселення та міграційні процеси.

Актуальні проблеми господарського розвитку. Інтеграція національних економік у європейське і світове господарство. Сучасні економічні трансформаційні процеси. Галузева структура національних економік, найважливіші промислові центри, сільськогосподарські зони. Транспортні системи, географічна і товарна структура зовнішньоекономічних зв'язків. Суспільно-політичні, культурні та соціально-економічні зв'язки з Україною.

Росія (Російська Федерація). Загальна характеристика. Місце Росії у світі (за площею, населенням та ін.). Географічне положення країни: в Північній, Східній і Західній півкулі, Європі і Азії. Кордони і сусіди країни. Територіальні претензії і суперечки.

Політична система і адміністративно-територіальний устрій Росії. Законодавчі і виконавчі органи влади. Рівні суб'єктів федерації: національно-державні утворення; адміністративно-територіальні утворення; національно-територіальні утворення.

Населення Росії. Кількість населення і його динаміка. Розподіл населення між Європейською і Азійською Росією. Відтворення населення. Природний рух населення. Склад і структура населення. Соціальний склад населення. Ринок праці і зайнятість населення. Освіченість населення. Міграція населення. Внутрішні міграції. Еміграція і імміграція. Вимушені мігранти (біженці) у Росії. Урбанізація Росії. Міста-мільйонери (13). Закриті міста Росії. Руралізація населення. Основна смуга розселення. Системи розселення. Національний склад населення Росії. Основні етнічні компоненти країни.

Економічна географія Росії. Структура економіки. Лібералізація і приватизація у галузях господарства. Формування фінансово – промислових груп. Регіональні нерівномірності інвестиційної політики. Валовий національний продукт (ВНП) та валовий внутрішній продукт (ВВП) Росії. Економічне районування Росії. Еволюція наукових підходів до економічного районування. Сучасне економічне районування Росії. Зовнішньоекономічні зв'язки Росії. Загальний зовнішньоекономічний оборот Росії. Диспропорції зовнішньоекономічного обороту.

Північна Америка. Структурні зміни в економіці країн північної Америки в останній чверті ХХ ст. Перспективи їх розвитку. США – єдина наддержава у світі.

Латинська Америка і Карибські країни. Географічне положення в системі глобальних суспільно-географічних координат і геополітичне, гео економічне і геокультурне.

Історико-географічні особливості розвитку в доколумбовий, колоніальний і постколоніальний період розвитку.

Етапи формування політичної карти. Сучасна політико-територіальна організація суверенних держав і залежних країн.

Територія макрорегіону та її властивості. Рівень забезпечення та ступінь освоєння території. Шляхи використання слабоосвоєних територій.

Субмакрорегіони: Мексика, Центральна Америка, Карибські країни, Андські і Атлантичні країни.

Типологія країн: нові індустріальні країни (НІК), малі острівні країни з високими доходами, країни-експортери нафти, країни середніх можливостей розвитку, найменш розвинуті країни (НРК), т.зв. комуністичні країни.

Сучасна політична ситуація і стратегія. Головні риси політичної культури. Політичний регіоналізм. Вплив лівоцентристських партій на формування політичної ситуації. Активізація корінного населення. Формування Південноамериканського співтовариства націй (ПАСН). Проблеми регіонального лідерства Бразилії та роль в глобальних процесах. Створення БРІК (Бразилія, Росія, Індія, Китай).

Актуальні проблеми. Актуальні проблеми населення. Динаміка населення. Просторові тенденції природного відтворення населення. Напрямки демографічної політики. Форми геопросторової організації розселення. Найбільші міста, агломерації і метрополітенські райони. Рівень урбанізації. Напрями міграції. Расово-етнічний, мовний і релігійний склад населення. Тенденції зміни релігійного складу населення. Актуальні проблеми економічного розвитку. Еволюція економічної стратегії. Наслідки неоліберальної політики в умовах глобалізації. Загальноресурсний капітал та його компоненти: природний, людський і виробничий. Поляризація промисловості і роль ТНК у поширенні примусової дифузії інновацій. Формування центрів економічного росту. Трансформація сільського господарства за постколоніальний період. Аграрні відносини. Місце макрорегіону на світовому ринку сільськогосподарських товарів. Залежність від зовнішнього ринку. Роль сфери послуг. Прямі іноземні інвестиції. Проблема зовнішнього боргу. Актуальні проблеми соціального розвитку. Індекс людського розвитку та його складові. Рівень бідності. Абсолютна і відносна бідність. Індекс бідності населення (ІБН). Концепція бідності населення ООН. Актуальні екологічні проблеми. Заходи міжнародної спільноти щодо послаблення екологічної кризи. Актуальні проблеми економічної інтеграції. Найбільші

інтеграційні об'єднання: НАФТА, МЕРКОСУР, Андське об'єднання (АО), Центральноамериканський спільний ринок. Проблеми формування Американської зони вільної торгівлі (АЗВТ). Геостратегічні та геоеконімічні наслідки реалізації АЗВТ для країн світу.

Африка. *Географічне положення* в системі глобальних суспільно-географічних координат.

Політична карта та етапи її формування. Політико-територіальна організація сучасної політичної карти.

Субмакрорегіони: Північна, Західна, Східна, Центральна та Південна Африка.

Типологія країн: нові індустріальні країни (НІК), країни-експортери нафти, малі острівні країни з високими доходами, країни-експортери нафти, країни середніх можливостей розвитку, найменш розвинуті країни (НРК).

Сучасна політична ситуація. Місце в глобальних політичних процесах. Риси політичної культури. Політична лібералізація. Політичні конфлікти. Міжетнічні конфлікти. Роль організації Африканської єдності і міжнародних організацій у зміцненні безпеки.

Актуальні проблеми. *Актуальні проблеми населення.* Динаміка населення. Просторові тенденції природного відтворення населення. Демографічна політика. Форми геопросторової організації розселення. Найбільші міста. Низький рівень урбанізації. Расово-етнічний, мовний і релігійний склад населення. *Актуальні економічні проблеми.* Наслідки лібералізації економіки в умовах глобалізації. Головні параметри економічного розвитку. Загальноресурсний капітал та його компоненти: природний, людський і виробничий. Низький рівень економічного розвитку. Монотоварний тип господарства. Трансформація промисловості за постколоніальний період. Гіпертрофований розвиток видобувної промисловості і низький рівень обробної промисловості. Примусова дифузія інновацій та її роль в модернізації економіки. Трансформація сільського господарства. Аграрні відносини і реформи. Екстенсивний розвиток сільського господарства. Місце на світовому ринку сільськогосподарських товарів. Низький рівень інвестиційної привабливості. Зростання зовнішньої заборгованості. Проблема економічної безпеки. *Актуальні соціальні проблеми.* Індекс людського розвитку та його складові. Параметри людського розвитку. Проблема бідності і безробіття. Інтегральний показник бідності (ІБН-1). Гуманітарна допомога найменш розвиненим країнам. *Актуальні екологічні проблеми* та заходи міжнародної спільноти щодо послаблення екологічної кризи. *Актуальні проблеми економічної інтеграції.* Низький рівень інтеграційних процесів. Домінування простих форм інтеграції. Найефективніші інтеграційні об'єднання.

Азія. *Географічне положення* в системі глобальних суспільно-географічних координат.

Історико-географічний розвиток та його етапи. Сучасна політико-територіальна організація суверенних держав.

Макрорегіони: Південно-Західна Азія, Південна Азія і Південно-Східна Азія і Океанія.

Японія і Австралія – розвинені постіндустріальні країни.

Типологія країн: нові індустріальні країни (НІК), країни-експортери нафти, країни середніх можливостей розвитку, найменш розвинуті країни (НРК).

Актуальні проблеми. *Актуальні політичні проблеми.* Політичні міжетнічні і міжрегіональні конфлікти. Арабо-ізраїльський конфлікт. Курдська проблема. Індійсько-пакистанський конфлікт. Ядерні держави. *Актуальні проблеми населення.* Динаміка населення. Просторові тенденції природного відтворення населення. Демографічна політика. Форми геопросторової організації розселення. Найбільші міста. Рівень урбанізації. Расово-етнічний, мовний і релігійний склад населення. Міграції населення. *Актуальні економічні проблеми.* Наслідки лібералізації економіки в умовах глобалізації. Головні параметри економічного розвитку. Типологія країн за структурою ВВП. Трансформація промисловості за постколоніальний період розвитку. Примусова дифузія інновацій. Модернізація промисловості. Створення найновіших галузей і висока динаміка економічного розвитку в НІК. Розвиток інформаційних технологій, технологій матеріалів, біотехнологій. Аграрні відносини і аграрні реформи. Трансформація галузевої структури сільського господарства. Продовольчі і експортні культури. Високий рівень милітаризації економіки в країнах-експортерах нафти. Сфера послуг. Значення туристичних послуг. *Актуальні соціальні проблеми.* Рівень гуманітарного розвитку. Індекс людського розвитку. Низький рівень життя населення, освіченості і середньої тривалості життя населення. Проблеми бідності. Абсолютна і відносна бідність. Інтегральний показник бідності (ІБН-1). Соціальні програми. *Актуальні екологічні проблеми.* Заходи міжнародної спільноти щодо послаблення екологічної кризи. *Актуальні проблеми економічної інтеграції.* Ключова роль АСЕАН в інтеграційних процесах. Проблеми АТЕС.

Список рекомендованої літератури

1. Безуглий В. В., Козинець С. В. Регіональна економічна та соціальна географія світу. – К.: Академія, 2003. – 687 с.

2. Блій Г. де, Муллер П., Шаблій О. Географія: світи, регіони, концепти / Пер. з англ. – К.: Либідь, 2004. – 740 с.
3. Економічна і соціальна географія країн світу / За ред. С. Кузика. – Львів: Світ, 2002. – 672 с.
4. Книш М. М., Кузик С. П. Економічна і соціальна географія Америки. – Львів: Вид. центр Львів. ун-ту ім. Івана Франка, 1999. – 300 с.
5. Книш М. М. Економічна і соціальна географія країн, що розвиваються. – Львів: Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2006. – 264 с.
6. Книш М. М. Бразилія: Суспільно-географічна характеристика. – Львів: Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2000. – 150 с.
7. Ровенчак І. І. Економічна і соціальна географія Росії. Текст лекцій. – Львів: Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2000. – 56 с.
8. Ровенчак І. І. Типологія країн світу. Текст лекцій. – Львів: Ред.-вид. відділ ЛДУ ім. І. Франка, 1997. – 40 с.
9. Стецький В. В., Федунь О. В. Центральна Європа: суспільно-політичний і соціально-економічний розвиток. Текст лекцій. – Львів: Простір М, 2002. – 83 с.

Політична географія

Тема 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПОЛІТИЧНОЇ ГЕОГРАФІЇ. Політична географія як галузь суспільної географії. Підходи до розуміння політичної географії українськими та зарубіжними вченими: О. Шаблія, О. Топчієві, Де Блія, С. Когена, Л. Розенталя, Р. Гартшорна, Дж. Прескота та інг.

Фундаментальний об'єкт політичної географії – політична сфера суспільства (ПСС), яка пронизує всі сфери суспільства: економічну, соціальну, духовну. Філософські та політологічні підходи до поняття політики, як особливої сфери суспільства.

Предмет політичної географії – геопросторова організація політичної сфери суспільства. Риси геопросторової організації ПСС. Рівні геопросторових форм ПСС: державний, наддержавний, субдержавний.

Зміст науки: наукові ідеї, концепції, принципи, факти, поняття, терміни, категорії, теорії, тощо.

Структура політичної географії: теоретична (теорія) ПГ, ПГ світу, політико-географічне країнознавство, географічна лімологія, географія політичних партій та рухів (географія політичної боротьби), електоральна географія (географія виборів), політико-географічне регіоналістика, регіональна політика (географія політики).

Зв'язки ПГ з іншими науками: соціально-економічною географією, географія населення, географією культури, військовою географією, загальною теоретичною географією, політологією, правознавством (міжнародне право), економічними науками, соціологією, історією, філософією та ін.

Політична географія і геополітика. Культурно-психологічний підхід до геополітики. Концептуальний підхід. Геополітична структура світу. Основні завдання геополітики. Академічна геополітика. Практична геополітика.

Політична географія і геостратегія. Аналіз політичних та воєнних доктрин. Основна структура геостратегії.

Політична географія і геоekonomіка. Геоekonomічна стратегія.

Три підходи до розуміння політичної географії, геополітики та геостратегії: гуманістичний, екологічний, бігеївористський.

Функції ПГ: фундаментально-теоретична, конструктивна (практично-прикладна), пізнавально-освітня.

Тема 2. ОСОБЛИВОСТІ ІСТОРИЧНОГО РОЗВИТКУ ПОЛІТИЧНОЇ ГЕОГРАФІЇ. Проблеми періодизації політичної географії. Три великих періоди: протонауковий, квазінауковий, науковий, кожний з них має ще свою внутрішню градацію.

Протонауковий період. Від найдавніших часів до кінця XIX ст. Політико-географічні відомості про країни Стародавнього Сходу, давньої Греції і писемні джерела, які дійшли до сьогодні. Науковий внесок грецьких

вчених: Гіпократ, Платон, Арістотель, Страбон. Теократичний, географічний, астрономічний, економічний детермінізм у розвитку політичної географії. Внесок у розвиток політико-географічних знань арабських істориків, купців, мандрівників, філософів.

Внесок у розвиток політико-географічних та геополітичних ідей: Н. Маккіавеллі, К. Клаузевіца, Ж. Бодена, Ш. Л. Монтеск'є, Й. Гердера, К. Ріхтера, В. Петті, М. Ломоносов, І. Татищева, Г. Ахенваль та ін.

Квазінауковий період. Почався XIX ст. до 40-х років XX ст. В цей період політична географія і геополітики розвивалися як одна дисципліна. Внесок у розвитку ПГ німецької школи: Ф. Ратцель, Р. Челлен, К. Гаусгофер,

К. Шмідт; французька школа: П. Відаль де ля Бляш, Ж. Ансель, А. Деманжон; японська школа: кіотська школа, представників німецького типу геополітики та ін.; англійська школа: Г. Маккінедер; американська школа: А. Меган, Ж. Готтманн, І. Боумен, Н. Спайкмен.

Науковий період розвитку політичної географії у деякій мірі збігається у часі з попереднім. Політична географія і геополітика розглядається як необхідний елемент стратегії територіально-політичної організації суспільства. Світова політична географія в 1950-х – початку 1970-х років. Функціональна держава Р. Гартшорна. Іконографія Ж. Готтманна. Теорія “єдиного поля” С.Джонса. Період позитивістської “кількісної революції”. Структурно-функціональний аналіз в ПГ. Бігейвіористський підхід в ПГ. Екологічний підхід в ПГ. Гуманістичний напрям в ПГ.

Новітня ПГ: Сучасна проблематика ПГ. Теорія „світових систем” і ПГ. Концепції держави в ПГ. Постмодернізм і теорія „конструювання” простору, Критична геополітика. Політичний простір і геополітичне положення. Концепції мультикультуралізму. Концепції територіальності і теорія етнічної і політичної ідентичності. Проблема масштабу в політичній географії. Концепція місця і контекстуальний підхід.

Тема 3. РОЗВИТОК ПОЛІТИКО-ГЕОГРАФІЧНИХ ІДЕЙ В УКРАЇНІ. Уривкова політико-географічна інформація про Україну в літературних пам'ятках IX-XIII століть. Внесок у розвиток політико-географічної думки ранніх гуманістів (Ю. Дрогобич. С. Оріховський-Роксолан). Політико-географічні уявлення в період визвольної боротьби українського народу. “Історія Русів” Г. Кониського. Діяльність В. Капніста. Політико-географічні ідеї діячів Кирило-Мефодіївського братства (Т. Шевченко, П. Куліш, М. Гулак, М. Костомаров). Внесок у розвитку ПГ України М. Драгоманова, П. Чубинського, І. Франка, Ю. Бачинського, М. Міхновського М. Грушевського. Політико-географічна проблематика в програмах українських політичних партій в кінці XIX – на початку XX століття. С.Рудницький – фундатор національної політичної географії і політичної географії України.

Політична географія і геополітика на початку XX століття. Обґрунтування вченими політико-географічного та геополітичного положення України (С. Рудницький, В.Гериневич; В.Кубійович, В. Садовський, М. Кордуба, В. Кучабський, С. Томасівський, Ю. Липа). Обґрунтування національної території України. Визначення місця України у „велепросторі” європейських держав (Р, Димінський, А. Синявський; В. Кубійович).

Тема 4. ТЕРИТОРІЯ У ПОЛІТИЧНІЙ ГЕОГРАФІЇ. Поняття території у політичній географії. Політико-географічна територія. Політико-географічне розуміння території. Політико-географічні властивості території. Політико-географічне відношення території. Політико-географічні територіальні процеси. Держава і простір. Юридичні характеристики території. Безпека території: політико-географічна правова безпека, соціально-економіко-географічна безпека, еколого-географічна безпека, культурно-географічна безпека. Державна територія: сухопутна територія, водний простір: внутрішні і територіальні води; територія мирного проходження, прилеглі зони, континентальний шельф; повітряний простір, умовна територія. Міжнародні території: відкрите море, Антарктична територія. Міжнародні ріки, протоки і канали. Територія із змішаним режимом. Території дії виключних законів: виключна (морська) економічна зона; виключні положення держави: надзвичайний стан, воєнне положення, осадне положення; Нейтральні території. Екстериторіальність. Оренда території.

Тема 5. ПОЛІТИКО-ГЕОГРАФІЧНА ЛІМОЛОГІЯ. Географічна лімологія: основні поняття і терміни: державний кордон, орографічні кордони, астрономічні кордони, математичні кордони, делімітація, демаркація, редемаркація. Традиційні підходи і методи географічних досліджень державних кордонів: історико-картографічний підхід; класифікаційний підхід; функціональний підхід; географо-політологічний підхід. Новітні підходи і методи географічних досліджень державних кордонів: світосистемно-ідентичний (дослідження кордонів через призму концепцій світових систем і ідентичності) підхід, геополітичний підходи, кордон як соціальне представлення; кордон в у контексті: Політика – Сприйняття (рецепція) – Практика (ПСП); Екополітичний підхід. Поняття прикордонного простору. Типологія кордонів і прикордонного простору. Транскордонні райони. Неконтрольовані території.

Тема 6. ГЕОГРАФІЯ ПОЛІТИЧНОЇ БОРТЬБИ І ВИБОРІВ. Політичні партії та партійні системи. Типологія політичних партій. Головні риси історії формування політичних партій. Суспільні рухи та громадсько-політичні об'єднання. Сучасні політичні партії та суспільно-політичні рухи в Україні. Електоральна географія. Основні теорії західної електоральної географії. Аналіз політичної ситуації. Типологія виборів. Типи виборчих систем. Політична поведінка населення. Мажоритарні системи. Напівпропорційні системи. Пропорційні системи. Змішані системи. Географія політичного протесту.

Тема 7. ПОЛІТИЧНА КАРТА СВІТУ. Етапи формування політичної карти світу. Імперії і колонії. Післявоєнний біполярний світ – постбіполярний світ. Міжнародні організації, альянси, угоди. Транснаціональні корпорації і їх роль в світі. Недержавні утворення на карті світу. Глобальні і регіональні проблеми на політичній карті світу.

Тема 8. СУЧАСНИЙ РОЗВИТОК ГЕОПОЛІТИКИ. Стратегія анаконди. Теорія доміно. Концепція „динамічного стримування” Коліна Грея. Ідея „Третього світу” як альтернативу „Півночі”. Атомна дипломатія Г. Алперовця. Доктрина Брежньєва. Доктрина Д. Майнінга „Два блоки – дві культури”. Геополітика в сучасній Європі: нові права, група „Геродота”. Внесок у розвиток геополітики П. Галуа, Й. Галтунга. Теорія мондіалізму Г. Кіссенджерера. Доктрина „Великої Шахівниці” З. Бзежинського. Поняття світового порядку. Визначення світового порядку К. Ясперсом. Складові світового порядку. О. Тоффлера та особливості сучасного світового порядку і їх геополітична детермінованість. Концепція мондіалізму. Концепція нового світового порядку Римського клубу. Геополітичні погляди Ф. Фукуями.

Список рекомендованої літератури

1. Блїй Г. де, Муллер П., Шаблій О. Географія: світи, регіони, концепти / Пер. з англ. – К.: Либідь, 2004. – 740 с.
2. Колосов В.А., Мироненко М.С. Геополітика и политическая география. – М: Аспект Пресс, 2001.
3. Соціально-економічна географія України / за ред. Шаблія О.– Львів: Світ, 2000.
4. Топчієв О.Г. Основи суспільної географії. – Одеса, 2008.
5. Шаблій О.І. Основи загальної суспільної географії. – Львів, 2003.
6. Шаблій О.І. Суспільна географія: теорія, історія, українознавчі студії. – Львів, 2001
7. Яценко Б.П. Політична географія. – К., 2007.
8. Трохимчук С.В., Федунь О. Політична географія світу. – Львів, 2006.

Фізична географія України

Тема 1. Вступ. Походження назви «Україна». Географічне положення. Територія, положення.

Тема 2. Кордони України.

Етнічні межі. Державні кордони.

Тема 3. Географічні дослідження.

Відомості античних авторів. Київська Русь. Гетьманщина. Україна під владою Росії. Видатні українці-географи.

Тема 4. Орографія. Геологічна будова України. Тектоніка.

Головні орографічні риси території України. Геоструктурі особливості. Східно-Європейська платформа. Український щит. Волино-Подільська плита та Галицько-Волинська западина. Дністровсько-Донецька западина. Причорноморська западина. Кримська і Карпатська складчасті області.

Тема 5. Мінерально-сировинні багатства.

Нафта. Природний газ. Кам'яне вугілля. Буре вугілля. Залізні руди. Марганцеві руди. Нікелева руда. Графіт. Озокерит. Горючі сланці. Торф. Термальні води. Золото.

Тема 6. Клімат України.

Кліматичні умови та ресурси. Кліматотворчі фактори. Сонячна радіація. Циркуляція атмосфери. Основні кліматичні елементи. Пори року. Коливання та зміни клімату.

Тема 7. Води. Внутрішні води. Поверхневі та підземні води суші як важливі складові географічного середовища. Річкова сітка України. Озера і водосховища. Характеристика боліт і перезволожених земель. Поширення підземних вод.

Тема 8. Моря. Моря як важливі складові географічного середовища. Формування акваторії Чорного та Азовського морів.

Тема 9. Ґрунтовий покрив Генетичні типи Ґрунтів України. Ґрунти рівнинної частини. Ґрунти гірських територій.

Тема 10. Рослинний світ. Рослинний покрив, його різноманітність по природним зонам. Вплив господарської діяльності на формування рослинного покриву. Лісовий фонд України. Геоботанічна характеристика лісів.

Тема 11. Тваринний світ. Багатство тваринного світу України, його різноманітність по природних зонах. Видовий склад тварин. Зоогеографічне районування України. Охорона тваринного світу.

Тема 12. Рекреаційні ресурси. Південний рекреаційний район. Карпатський район. Рекреаційні ресурси Полісся. Рекреаційні ресурси Лісостепової зони.

Тема 13. Природозаповідний фонд

Природо заповідна справа в Україні. Червона книга України. Заповідники, національні парки, біосферні заповідники.

Тема 14. Негативні фізико-географічні процеси і шляхи боротьби з ними. Закономірності розвитку сучасних фізико-географічних процесів. Генезис і поширення. Прогнозування розвитку і оцінка для потреб практики.

Тема 15. Ландшафти і фізико-географічне районування України Ландшафтні ідеї на Україні. З історії ландшафтних досліджень України. Ландшафтна карта України масштабу 1:2500000. Наукове і прикладне значення ландшафтних карт. Поняття про типології ПТК.

Тема 16. Східно-Європейська рівнина. Зона мішаних лісів. Загальна географічна характеристика зони мішаних лісів.

Тема 17. Лісостепова зона України. Загальна географічна характеристика лісостепової зони.

Тема 18. Степова зона України. Генезис степів. Типи степів України і їх фізико-географічна характеристика.

Тема 19. Українські Карпати. Морфоструктурні особливості гірських систем України. Вплив гірських систем на клімат. Ландшафти Українських Карпат.

Тема 20. Гірський Крим. Формування території. Гідро-кліматичні особливості. Природно-заповідний фонд. Ландшафти.

Тема 21. Використання та охорона водних, земельних, повітряних і лісових ресурсів. (Охорона та раціональне використання земель. Актуальні природоохоронні проблеми.

Список рекомендованої літератури

1. Заставний Ф.Д. Географія України. Львів: Світ, 1994 р.
2. Фізична географія Української РСР. – К.: Вища школа, 1982.
3. Геоморфологія Украинской УРСР. – К.: Высшая школа, 1990.
4. Цись П.М. Геоморфологія УРСР. – Львів: Вид-во Львів. ун-ту, 1962.
5. Генсірук С.А., Боднар В.С. Лісові ресурси України, їх охорона і використання. – К.: Наукова думка, 1973.
6. Природа України та її охорона / Упорядник Андрієнко Л.В. – К., 1975.
7. Природоохоронні території Української РСР. – К.: Урожай, 1983.
8. Фізико-географическое районирование Украинской ССР. – Киев, 1968.

Економічна і соціальна географія України

Тема 1. Предмет суспільної географії України, її місце в системі наук. Державна територія і Державний кордон України.

Тема 2. Столиця й адміністративно-територіальний устрій України.

Тема 3. Історико-географічні передумови розвитку господарства України протягом XIX-XX ст.

Тема 4. Загальні риси галузевої структури господарства України.

Тема 5. Паливно-енергетичний комплекс (ПЕК) України.

Тема 6. Металургійна промисловість України.

Тема 7. Машинобудування України.

Тема 8. Хімічна і хіміко-фармацевтична промисловість.

Тема 9. Лісова і деревообробна промисловість. Промисловість будівельних матеріалів.

Тема 10. Легка промисловість України.

Тема 11. Агропромисловий комплекс України.

Тема 12. Транспортний комплекс України.

Тема 13. Соціально-економічне районування України: мета, завдання, історичні підходи.

Тема 14. Столичний економічний район.

Тема 15. Північно-Східний економічний район.

Тема 16. Донецький економічний район.

Тема 17. Придніпровський економічний район.

Тема 18. Центральний економічний район.

Тема 19. Причорноморський економічний район.

Тема 20. Карпатський економічний район

Тема 21. Подільський економічний район

Тема 22. Північно-Західний (Волинський) економічний район

Тема 23. Зовнішньо-економічні зв'язки України.

Література

1. Атлас “Україна Промисловість та інвестиційна діяльність”. — К.: Картографія, 2003. – 80 с.
2. Білецький М. І., Котик Л. І. Розміщення продуктивних сил : навч.-метод. посібник / М. І. Білецький, Л. І. Котик. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2012. – 156 с
3. Данилишин Б.М., Чернюк Л.Г., Фашевський М.І. Соціально-економічні проблеми розвитку регіонів: методологія і практика / За ред. д.е.н., проф., чл.-кор. НАН України Б.М.Данилишина. – Черкаси: ЧДТУ, 2006. – 315 с.

4. Демографічна криза в Україні. Проблеми дослідження, витоки, складові, напрями протидії // НАН України. Інститут економіки / За ред. В.Стешенко. – К., 2001. – 560 с.
5. Дністрянський М.С. Україна в політико-географічному вимірі. — Л.: Видав. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2000. – 310 с.
6. Заставний Ф.Д. Україна. Природа, населення, економіка / Ф.Д. Заставний. – Львів: Априорі, 2011. – 504 с.
7. Іщук С.І. Географія промислових комплексів. – К.: ІСДО, 1993. – 136 с.
8. Колодій А.Ф. На шляху до громадянського суспільства. Теоретичні засади й соціокультурні передумови демократичної трансформації в Україні. Монографія. – Львів: Червона Калина, 2002. – 276 с.
9. Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка: Підручник / С.І.Дорогунцов, Т.А.Заяць, Ю.І.Пітюренко та ін.; За заг. ред. д-ра екон. наук, проф., чл.-кор. НАН України С.І. Дорогунцова. – Вид. 3-тє, без змін. – К.: КНЕУ, 2008. – 992 с.
10. Садова У., Семів Л. Регіональні ринки праці: аналіз та прогноз.– Львів, 2000. – 264 с.
11. Соціально-економічна географія України: Навч. посібник / За ред. проф. Шаблія О.І. Вид друге, перероб. і доп. — Л.: Світ, 2000. — 680 с.
12. Стешенко В., Рудницький О., Хомра О., Стефановський А. Демографічні перспективи України до 2026 р. – К.: Ін-т економіки НАН України, 1999. – 56 с.
13. Філіпенко А.С., Букін В.С., Гальчинський А.С. та ін. Україна і світове господарство: взаємодія на межі тисячоліть. — К.: Либідь, 2002. – 470 с.
14. Шевчук Л.Т. Розміщення продуктивних сил. Навч. посібник. – Л.: Вид. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2001. – 150 с.
15. Топчів О.Г. Основи суспільної географії: Навч. посіб. – Одеса:Астропринт, 2001 – 560 с